

FIRAT ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

FIRAT UNIVERSITY JOURNAL OF THE FACULTY OF THEOLOGY

Sayı: 29/2 (Aralık / December 2024), 97-115

Mufaddal ed-Dabbî'nin Mufaddaliyyât Adlı Şiir Antolojisi: Derlenme Süreci ve Kaynaklık Değeri
The Anthology of Poems Titled the Mufaddaliyyat by Mufaddal Al-Dabbi:
Compilation Process and Source Value

İshak DURMUŞ

Öğr. Gör. Dr., İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Lecturer Dr., Inonu University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Studies, Malatya / Türkiye
ishak.durmus@inonu.edu.tr
orcid.org/0000-0002-7544-2343

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale İşlem Süreci / Article Processing

Geliş Tarihi / Date Received: 16 Temmuz/July 2024 Kabul Tarihi / Date Accepted: 9 Aralık/December 2024

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık/December 2024 Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December

Atıf / Cite as

Durmuş, İshak. "Mufaddal ed-Dabbî'nin Mufaddaliyyât Adlı Şiir Antolojisi: Derlenme Süreci ve Kaynaklık Değeri". *Firat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/2 (Aralık 2024), 97-115.

DOI: <https://doi.org/10.58568/firatilahiyat.1516984>

İntihal / Plagiarism

Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Ishak Durmuş).

Yayıncı / Published by

Firat Üniversitesi/ Firat University

Lisans Bilgisi / License Information

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

The Anthology of Poems Titled The Mufaddaliyyat by Mufaddal Al-Dabbi: Compilation Process and Source Value

Abstract: This study examines the compilation process and significance of *Mufaddaliyyat*, one of the key anthologies of ancient Arabic poetry. Compiled by Mufaddal al-Dabbi (d. 178/794), *Mufaddaliyyat* is recognized as the second major poetry anthology after *Mu'allaqat*. The study provides a detailed analysis of its place and importance in Islamic literature, addressing topics like the number of odes and verses, the differing reports about its compiler, its linguistic contributions, transmitters, and commentaries.

When compared to *Mu'allaqat*, *Mufaddaliyyat* stands out for its unique selection and arrangement process within the anthology tradition. The odes, chosen through Mufaddal al-Dabbi's critical selection, enhance the literary value of the anthology and underscore its significance among other poetry collections. However, there are discrepancies about the number of odes and verses within the anthology. These differences reveal the complexity of the compilation process and suggest that changes occurred over time.

The compilation of *Mufaddaliyyat* involves various narratives about the methods followed and the criteria for selecting the poems. Some reports indicate that Mufaddal al-Dabbi selected 80 odes for educational purposes for Caliph al-Mahdi (d. 169/785), with this number later increasing to 128. Another narrative suggests that Ibrahim ibn Abdullah (d. 145/763) played a significant role in the anthology's compilation, and that the odes he selected were later utilized by Mufaddal al-Dabbi. These differences highlight the complexity of the compilation process and reflect varying viewpoints.

Mufaddaliyyat is of great importance due to its status as a primary source for the odes it contains, with verses from these odes being used as references in various classical works. The anthology is a significant text in Arabic literature, presenting itself as a crucial literary resource in Islamic literature through its literary value and linguistic contributions. The verses contained in the anthology have been used as evidence in many foundational sources, reinforcing the anthology's reliability and value as a reference.

Various studies have examined the linguistic features, themes, and literary styles of the poets in the anthology. This study, however, uses descriptive content analysis to present and explain the accounts of the compilation process directly from primary sources. The differing accounts and perspectives about the anthology's compiler are thoroughly analyzed, evaluating the accuracy and reliability of these reports. Furthermore, statistics regarding the use of verses from the anthology in various classical works are provided to emphasize its importance in the fields of Arabic language, literature, and Islamic studies. The research aims to offer a comprehensive understanding of *Mufaddaliyyat*, enabling a broader perspective on its place in Arabic literature. Thus, the study is expected to contribute to the recognition and understanding of *Mufaddaliyyat* among wider audiences and to serve as a guide for future research on the anthology.

In conclusion, *Mufaddaliyyat* holds a significant place in Islamic literature as one of the major poetry anthologies of classical Arabic literature. Compiled after *Mu'allaqat*, *Mufaddaliyyat* consists of poems selected by the compiler himself and was prepared using a method not previously tried in Arabic literature. While *Mu'allaqat* can be considered the first poetry anthology in classical Arabic literature, the tradition of poetry anthologies truly began with *Mufaddaliyyat*. There are varying opinions in the sources about whether all or only a portion of the odes in *Mufaddaliyyat* were selected by Mufaddal al-Dabbi. However, when considering the most reliable report, the commentary by Al-Anbari, it is understood that Mufaddal al-Dabbi was indeed the compiler. Regardless of who the compiler may be, the use of the verses in *Mufaddaliyyat* as evidence in many significant works in Islamic literature underscores the anthology's high value and reliability as a source.

Keywords: Arabic Language and Literature, Anthology, Poetry, Mufaddal al-Dabbî, Mufaddaliyyat.

Mufaddal ed-Dabbî'nin Mufaddaliyyât Adlı Şiir Antolojisi: Derlenme Süreci Ve Kaynaklık Değeri*

Öz: Bu çalışma, kadim Arap şiirinin önemli antolojilerinden biri olan *Mufaddaliyyât*'ın derlenme süreci ve kaynaklık değerini ele almaktadır. *Mufaddaliyyât*, Mufaddal ed-Dabbî (ö. 178/794) tarafından derlenen ve *Muallakât*'tan sonra oluşturulan ikinci büyük şiir antolojisi olarak bilinmektedir. Çalışmada antolojinin kaside ve beyitlerinin sayısı, derleyicisi hakkındaki rivayetler ve ihtilaflar, dil bilimsel katkıları, ravileri ve şerhleri gibi başlıklarla eserin İslam literatüründeki yeri ve önemi detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu antoloji, Arap edebiyatının önemli metinleri arasında yer almakta ve edebi değerinin yanı sıra dil bilimine de önemli katkılar sunmaktadır.

Mufaddaliyyât'ın derlenme sürecine dair çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetler, antolojinin derleyicisi olan Mufaddal ed-Dabbî'nin nasıl bir yöntem izlediğine dair farklı görüşler sunmaktadır. *Mufaddaliyyât*'ın antoloji geleneği içerisindeki yeri, *Muallakât* ile karşılaştırıldığında, kendine özgü seçim ve düzenleme süreciyle dikkat çekmektedir. Mufaddal ed-Dabbî'nin eleştirel süzgecinden geçerek seçilen kasideler, antolojinin edebi değerini ve şiir antolojileri arasındaki önemini arttırmaktadır. Ancak, antolojinin içerisindeki kasidelerin ve beyitlerin sayısı üzerine farklı rivayetler bulunmaktadır. Bu farklılıklar, antolojinin derlenme sürecinin ne kadar karmaşık olduğunu ve zamanla değişikliklere uğradığını göstermektedir.

Genel olarak, *Mufaddaliyyât*'ın derlenme süreci, antolojinin oluşturulmasında izlenen yöntem ve seçilen şiirlerin kriterleri hakkında farklı rivayetler aktarılmaktadır. Bu rivayetlerin bir kısmı, Mufaddal ed-Dabbî'nin Halife Mehdî-Billâh (ö. 169/785) için eğitim amacıyla 80 kaside seçtiğini ve bu kasidelerin zamanla 128'e çıkarıldığını belirtirken diğer bir kısmı antolojinin derlenmesinde İbrahim b. Abdullah'ın (ö. 145/763) önemli bir rol oynadığını ve onun seçtiği kasidelerin Mufaddal ed-Dabbî tarafından kullanıldığını iddia etmektedir. Bu farklılıklar, antolojinin derlenme sürecinin karmaşıklığını ve farklı bakış açılarını yansıtmaktadır. Rivayetler arasındaki bu çeşitlilik, antolojinin tarihi gelişimini ve çeşitli dönemlerde nasıl algılandığını anlamak açısından önemli görülmektedir.

Mufaddaliyyât, içerdiği kasidelerin birincil kaynağı olması ve bu kasidelerdeki beyitlerin çeşitli klasik eserlerde şevâhid olarak kullanılması nedeniyle büyük bir öneme sahiptir. Antoloji, Arap edebiyatının önemli metinleri arasında yer almakta ve edebi değerinin yanı sıra dil bilimsel katkıları ile de İslam literatürüne önemli bir edebiyat malzemesi olarak kendini göstermektedir. Antolojide yer alan beyitler, birçok temel kaynakta istişhâd için kullanılmış olup, bu durum antolojinin güvenilirliğini ve kaynaklık değerini pekiştirmektedir.

Mufaddaliyyât, çeşitli araştırmalarda antolojinin içerdiği şiirlerin dilsel özellikleri, kullanılan temalar ve şairlerin edebi üslupları gibi unsurlar üzerinden incelenmiştir. Bu çalışmada ise, *Mufaddaliyyât*'ın derlenme sürecine dair rivayetler betimsel içerik analizi yöntemiyle birincil kaynaklardan doğrudan aktarılmış ve açıklanmıştır. Antolojinin derleyicisi hakkındaki çeşitli rivayetler ve görüşler detaylı bir şekilde incelenerek, bu rivayetlerin doğruluğu ve güvenilirliği değerlendirilmiştir. Ayrıca, antolojideki beyitlerin çeşitli klasik eserlerdeki kullanım istatistikleri sunularak eserin Arap dili ve edebiyatı ve Temel İslam Bilimleri alanlarındaki önemi vurgulanmıştır. Araştırma *Mufaddaliyyât*'ın kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına olanak tanıyarak, Arap edebiyatındaki yerini daha geniş bir perspektiften değerlendirilmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Böylece çalışmanın, *Mufaddaliyyât*'ı daha geniş kitlelerce tanınmasına ve anlaşılmasına katkı sağlaması ve üzerine yapılacak yeni çalışmalar için yol gösterici olması umulmaktadır.

Sonuç olarak *Mufaddaliyyât*, klasik Arap edebiyatının önemli şiir antolojilerinden biri olarak İslam literatüründe büyük bir öneme sahiptir. *Muallakât*'tan sonra derlenen ikinci şiir antolojisi olan

* Bu makale, İshak Durmuş'un Klasik Arap Edebiyatının İlk Şiir Antolojisi Örneklerinden Mufaddaliyyât (2024) adlı doktora tezinin ikinci bölümü esas alınarak hazırlanmıştır. This article is based on the second chapter of İshak Durmuş's doctoral dissertation titled Mufaddaliyyat, One of the First Poetry Anthologies of Classical Arabic Literature (2024).

Mufaddâliyyât derleyicisinin bizzat seçtiği şiirlerden oluşmaktadır ve Arap edebiyatında daha önce denenmemiş bir yöntemle hazırlanmıştır. Bu bağlamda, klasik Arap edebiyatında ilk şiir antolojisinin *Muallakât* olduğu söylenebilirken, şiir antolojisi geleneğinin *Mufaddâliyyât* ile başladığı ifade edilebilir. Kaynaklarda, *Mufaddâliyyât*'ta yer alan kasidelerin tamamının mı yoksa yalnızca bir bölümünün mü Mufaddal ed-Dabbî tarafından seçildiği konusunda çeşitli ihtilaflar bulunmaktadır. Bununla birlikte, antolojinin en güvenilir rivayeti olarak kabul edilen Enbarî şerhinin mukaddimesi dikkate alındığında, bu kasidelerin derleyicisinin Mufaddal ed-Dabbî olduğunu belirten rivayet ve görüşlerin daha doğru olduğu anlaşılmaktadır. Ancak derleyicisi her kim olursa olsun *Mufaddâliyyât*'ın içerisindeki beyitlerin İslam literatüründeki birçok önemli eserde istişhâd için kullanılması eserin kaynaklık değerinin ve güvenilirliğinin ne derece yüksek olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Edebiyatı, Antoloji, Şiir, Mufaddal ed-Dabbî, Mufaddâliyyât.

Giriş

Mufaddâliyyât, genel kaniya göre derleyicisi olarak kabul edilen Mufaddal ed-Dabbî'nin adına nispetle anılan önemli bir şiir antolojisidir. Antoloji geleneğinin ilk örneği olarak her ne kadar *Muallakât* ön plana çıksa da *Mufaddâliyyât*'ı derleyicisinin kendi seçimleri sonucunda oluşturulmuş olması bakımından ilk şiir antolojisi olarak değerlendirmek mümkündür. *Muallakât*, derleyicisi Hammâd er-Râviye'nin (ö. 160/776-77) kendisinden önce oluşan sözlü bir antolojiyi doğru bir şekilde derleyip aktarma gayesiyle ortaya konmuşken, *Mufaddâliyyât* ise Mufaddal ed-Dabbî'nin eleştirel süzgecinden geçmesi dolayısıyla daha belirgin bir seçme ve düzenleme sürecini yansıtmaktadır. Bu bağlamda, *Mufaddâliyyât*, kendisinden sonraki antolojilere örneklik teşkil etmiş ve bir edebi geleneğin başlatıcısı olmuştur. Bununla birlikte eser içerdiği kasidelerin birincil kaynağı olması ve bu kasidelerdeki beyitlerin şevâhid özelliklerini taşıması nedeniyle büyük bir öneme sahiptir. Nitekim antolojideki beyitler geçmişten günümüze birçok temel kaynakta istişhâd için kullanılmıştır.

Antoloji, içerisinde mukaddimenin bulunmaması nedeniyle derlenen kasidelerin sayısı, gerçek derleyicisi, derlenme amacı ve yöntemi gibi birçok konuda tartışmalara neden olmuştur. Nitekim *Mufaddâliyyât*'ta herhangi bir sistematik düzenleme gözetilmeksizin, sadece şairlerin adları başlık olarak verilmiş ve kasideler bütün beyitleriyle birlikte sunulmuştur. Bütün bu tartışmalar eserin bir edebiyat malzemesi olarak güvenilirliğini sorgulatabilmektedir. Bu bağlamda araştırmada antolojinin derleyicisi hakkındaki rivayet ve görüşler sistematik bir şekilde birincil kaynaklardan doğrudan aktarılmış ve açıklanmıştır. Ayrıca, antolojideki beyitlerin çeşitli klasik eserlerdeki kullanım istatistikleri sunularak eserin Arap dili ve edebiyatı ile Temel İslam Bilimlerindeki önemi ve kaynaklık değeri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Mufaddâliyyât, *Muallakât*'tan sonra oluşturulan ikinci şiir seçkisi olmasına rağmen Türkiye'de bu konuda yapılan araştırmalar oldukça sınırlıdır. Hüseyin Elmalı'nın *Mufaddâliyyât* başlıklı DİA maddesi¹ dışında, Türkçe literatürde müstakil bir çalışmaya rastlanmamıştır. Buna ek olarak, Nusreddin Bolelli² ve Mehmet Cevat Ergin'in³ makalelerinde esere ve müellifine dair kısa bilgilere yer verilmiştir.

Klasik Arap edebiyatında *Mufaddâliyyât* için yazılan iki önemli şerh bulunmaktadır. Bunlardan ilki, *Şerhu'l-Mufaddâliyyât* adıyla Kâsım Muhammed el-Enbârî'ye (ö. 305/917) ait olup, ikincisi ise

¹ Bkz. Hüseyin Elmalı, "el-Mufaddâliyyât", TDV İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2020).

² Nusrettin Bolelli, "Klasik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar ve Tesbitler II", Şarkiyat Mecmuası 12 (31 Aralık 2010), 10-13.

³ Bkz. Mehmet Cevat Ergin, "Küfeli Dilci el-Mufaddal ed-Dabbî ve Kitâbu'l-Emsâl'ı", Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBArD) XVI/32 (2018), 67-88.

Şerhu İhtiyârâtî'l-Mufaddal adıyla Hatîb et-Tebrîzî'ye (ö. 502/1109) aittir.⁴ Ahfeş el-Asgar (ö. 315/927), ed-Dabbî'nin *Mufaddaliyyât*'ı ile Asmaî'nin (ö. 216/831) *Asmaiyyât* adlı şiir antolojisinde bulunan birçok kasideyi *el-İhtiyâreyn el-Mufaddaliyyât ve'l-Asma'ıyyât* adlı eserinde şerh etmiştir.⁵ Bunların dışında, *Mufaddaliyyât*'ın Ebû Ali el-Merzûkî'ye (ö. 421/1030) ait basılı olmayan bir şerhi bulunmaktadır.⁶ Modern dönemde Arap dünyasında ise *Mufaddaliyyât* üzerine yapılan çok sayıda akademik çalışma bulunmaktadır.⁷

Yapılan bu araştırmalara bakıldığında, *Mufaddaliyyât* antolojisinin şekil ve içerik olmak üzere iki ana açıdan incelendiği anlaşılmaktadır. Şekilsel incelemeler, kasideleri nahiv, sarf ve belagat ilimlerine göre analiz etmektedir. Bu tür çalışmalar, antolojideki şiirlerin dilbilgisel yapısını, morfolojik özelliklerini ve retorik unsurlarını detaylı bir şekilde ele alarak eserin dilsel ve üslup açısından değerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Öte yandan, içerik incelemeleri bir veya birkaç tema ya da metafor üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu yaklaşım, antolojideki şiirlerin tematik unsurlarını, sembolik anlatımlarını ve şairlerin belirli konular etrafında geliştirdikleri imgeleri inceleyerek, *Mufaddaliyyât*'ın içeriksel zenginliğini ve şairlerin estetik yaklaşımlarını derinlemesine analiz etmektedir.

Bu araştırmanın hedefi ise, *Mufaddaliyyât*'ın edebi bir eser olarak klasik Arap edebiyatında şiir antolojisi geleneğinin başlatıcısı olması bakımından önemini vurgulamak ve bir edebiyat malzemesi olarak derlenme süreci ve kaynaklık değeri ile ilişkili meselelere cevap aramaktır. Araştırma *Mufaddaliyyât*'ın antoloji geleneğindeki öncül rolünü ve edebi miras içerisindeki konumunu belirginleştirirken, aynı zamanda eserin derlenme sürecini ve bu husustaki değerlendirmeleri betimsel içerik analizi yöntemiyle incelemeye çalışmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın, *Mufaddaliyyât*'ın kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına olanak tanıyarak Arap edebiyatındaki yerini daha geniş bir perspektiften değerlendirilmesini sağlaması amaçlanmaktadır.

1. Kaside ve Beyitlerinin Sayısı

Mufaddâliyyât içerisindeki kasidelerin sayısı üzerine çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Ebû 'Ubeyd el-Bekrî'ye (ö. 487/1094) göre⁸ bu antoloji 120 kaside içermekteyken, Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin (ö.

⁴ Bkz. Kâsım b. Muhammed el-Enbârî, *Divânu'l-Mufaddaliyyât me'a şerh vâfir li Ebî Muhammad el-Kâsım b. Muhammad b. Beşşâr el-Enbârî*, thk. Charles James Lyall (Beyrut: Matbaatu'l-Âbâ el-Yesu'îyîn, 1920); Ebû Zekerıyyâ el-Hatîb Yahyâ b. Ali b. Muhammed et-Tebrîzî, *Şerhu ihtiyârâtî'l-Mufaddal*, thk. Fahreddin Kabave (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1407/1987).

⁵ Bkz. Ebû'l-Mehâsin 'Alî b. Suleymân el-Ahfeşu'l-Eşğâr, *el-İhtiyâreyn*, thk. Fâhru'd-Dîn Kabâve (Beyrut-Suriye: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsır-Dâru'l-Fikr, 1420/1999).

⁶ Şerh'in yarısına yakın bir bölümü doktora tezi olarak Abdullah b. Nâsır b. Muhammed el-Karnî tarafından, kalan diğer bölümü ise yine doktora tezi olarak kendi danışmanlığında öğrencisi Adil b. Ahmed b. Sâlim Binnâime tarafından tahkik edilmiştir. Bkz. Abdullah b. Nâsır b. Muhammed el-Karnî, *Şerhu'l-Mufaddaliyyât li'l-imâmi'l-'allâmeti'l-habri'l-fehhâme Ebî 'Alî Ahmed b. Muhammed b. el-Hasen el-Merzûkî el-müteveffâ senete 421 h: el-kısmu'l-evvel: dirâse ve tahkîk* (Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 1993); Âdil b. Ahmed b. Sâlim Binnâime, *Şerhu'l-Mufaddaliyyât li'l-imâmi'l-'allâmeti'l-habri'l-fehhâme Ebî 'Alî Ahmed b. Muhammed b. el-Hasen el-Merzûkî el-müteveffâ senete 421 h: el-kısmu's-Sânî: dirâse ve tahkîk* (Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 2007).

⁷ Bkz. Zeyd b. Muhammed b. Gânim el-Cühenî, *es-Sûratu'l-fenniyye fi'l-Mufaddaliyyât enmâduhâ ve mevdûâtuhâ ve masâdiruhâ ve simâtüha'l-fenniyye* (Medine: el-Câmiatu'l-İslâmiyye, 1425/2004); Zeyd Mahmud Guneymât, *en-Nüza'tu'l-insâniyye fi'l-Mufaddaliyyât* (Sudan: Nileyn Üniversitesi, Doktora Tezi, 2002); Muhammed Yusuf Muhammed Yusuf, *el-Hâl fi'l-Mufaddaliyyât: dirâse nahviyye tahliliyye tatbikiyye* (Sudan: Ümmü Derman İslam Üniversitesi, Doktora Tezi, 2009); Haşim Mahmud Haşim Derviş, *eş-Şart fi'l-mufaddaliyyât: dirase nahviyye dilaliyye* (Mısır: Benî Suveyf Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015); Hâzım Muhammed Abulmumin es-Seyyid, *Şi'ru'l-hamâse fi'l-Mufaddaliyyât: dirase mevdüiyye fenniyye* (Mısır: İskenderiye Üniversitesi, Doktora Tezi, 2016); Muhammed Salah Muhammed Yusuf Derviş, *el-'Udûl fi'l-Mufaddaliyyât: dirase nahviyye dilaliyye* (Mısır: Benha Üniversitesi, Doktora Tezi, 2018); Muhammed Necîb Sâlih, *el-İstisnâ fi şî'ri'l-Mufaddaliyyât* (Sudan: Nileyn Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2002); Muhammed Sâlih Seyyid, *er-Rabd fi divâni'l-Mufaddaliyyât: dirase lugaviyye* (Mısır: Kahire Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2005); Vedâd Kemal İbrahim Useylî, *Muhtârâtü'l-Mufaddal ed-Dabbî: dirâse tahliliyye nakdiyye* (Sudan: Ümmü Derman İslam Üniversitesi, Doktora Tezi, 2007); Rafiuleymen Fazlulmevla Ahmed, *Esâlibu'l-istifhâm fi'l-Mufaddaliyyât* (Sudan: Ümmü Derman İslam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

⁸ 'Abdullâh b. Abdil'azîz Ebû 'Ubeyd el-Bekrî, *Kitâbu zeyli'l-emâlî ve'n-nevâdir* (Kahire: Matba'atu Dâri'l-Kutubi'l-Misriyye, 1344/1926), 130.

356/967) aktardığı bir rivayete göre bu sayı 128'e ulaşmaktadır.⁹ Enbârî'nin (ö. 304/916) şerhinde 124 kaside bulunurken, farklı nüshalarda yer alan ilavelerle bu sayı 130'a çıkabilmektedir.¹⁰ Tebrîzî'nin (ö. 502/1109) şerhinde ise kasidelerin sayısı 126 olarak belirtilmiş, bazı nüshalardaki eklemelerle bu sayı 127'ye ulaşmıştır.¹¹ İbnu'n-Nedîm (ö. 385/995) ise, *Mufaddâliyyât*'taki kasidelerin sayısının yaklaşık 128 olduğunu ve rivayetlere göre bu sayının biraz farklı değişebileceğini ifade etmiştir.¹²

Mufaddâliyyât'ta toplam beyit sayısı yaklaşık olarak 2700'dür. Kasidelerin beyit sayısına göre dağılımı incelendiğinde, 10 beyitten az olan kasidelerin sayısının 38, 11 ile 20 beyit arasında olan kasidelerin sayısının 44, 21 ile 30 beyit arasında olan kasidelerin sayısının 24, 31 ile 40 beyit arasında olan kasidelerin sayısının 8, 41 ile 50 beyit arasında olan kasidelerin sayısının 8 ve 50 ile 108 beyit arasında olan kasidelerin sayısının ise 8 olduğu görülmektedir. Bu kasideler arasında en kısa olanı iki beyitten oluşan Murakkîş el-Asgar'a¹³(ö. 570), en uzun olanı ise 108 beyitten oluşan Süveyd b. Ebî Kâhil el-Yeşkurî'ye¹⁴ (ö. 680) aittir.

2. Derleyicisi Hakkındaki Rivayetler ve İhtilaflar

Çeşitli rivayetlere göre farklılık gösterebilmekle birlikte *Mufaddâliyyât*'ta yaklaşık 128 kaside yer almaktadır. Ancak bu kasidelerin ne kadarını Mufaddal ed-Dabbî'nin seçtiği noktada çeşitli rivayetler vardır. Bu başlıkta ilgili rivayetler ve bunlar hakkındaki görüşler aktarılacaktır. *Mufaddâliyyât*'taki kasideleri kimin seçtiği ile ilgili rivayetler birbirinden oldukça farklı ve çelişkilidir. Bu nedenle ilk önce maddeler halinde ilgili rivayetleri aktarmak ihtilafın daha kolay anlaşılması açısından yerinde olacaktır.

Mufaddâliyyât'ı ilk defa şerh eden Kâsım b. Muhammed el-Enbârî şerhinin mukaddimesinde antolojinin derlenme amacını da belirterek bütün kasidelerin Mufaddal ed-Dabbî tarafından derlendiğini ifade eden şu sözleri aktarır:¹⁵

"...Bana söylenildiğine göre Ebû Cafer el-Mansûr, Mufaddal'dan Mehdî'ye kasideler seçmesini istemiş, o da bu kasideleri seçmiş ve bunlar Mufaddal'a nispet edilmiştir."

Benzer şekilde İbnu'n-Nedîm, kasidelerin hepsini Mufaddal ed-Dabbî'nin seçtiğini ifade etmektedir:¹⁶

"(Mufaddal'ın) İbrahim b. Abdullah b. Hasan'la beraber (Abbasi halifesi Mansûr'a) isyan ettiği söylenir. Ardından Mansur galip gelmiş, onu da affedip Mehdî'nin (eğitimi) ile yükümlü tutmuştur. (Daha sonra Mufaddal) Mehdi için Mufaddâliyyât diye isimlendirilen şiirleri seçti. (Bu şiirler) yüz yirmi sekiz kasidedir. (Kasideler) rivayetlere göre biraz az ya da çok olabilir; önce ve sonra gelebilir. En doğru rivayet ise İbnu'l-A'râbî'nin rivayetidir."

Ebû'l-Ferec el-İsfahânî eserinde birbirinden farklı üç senetle birlikte Mufaddal ed-Dabbî'den rivayetle *Mufaddâliyyât*'taki 70 kasideyi, onun Halife Mansûr'a isyan eden arkadaşı İbrahim b. Abdullah'a nispet eden şu rivayete yer vermektedir:¹⁷

⁹ Alî b. el-Huseyn Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *Mekâtîlu't-tâlibiyyîn*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakr (Beyrut: y.y., ts.), 291-292.

¹⁰ Enbârî, *Şerhu'l-Mufaddâliyyât*, 885-892.

¹¹ Tebrîzî, *Şerhu ihtiyârâtî'l-Mufaddal*, 1767-1768.

¹² Muhammed b. İshâk İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, thk. İbrahim Ramadân (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1417/1997), 94.

¹³ el-Mufaddal ed-Dabbî, *el-Mufaddâliyyât*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, 'Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Dârü'l-Maârif, ts.), 649.

¹⁴ Dabbî, *el-Mufaddâliyyât*, 190.

¹⁵ Enbârî, *Şerhu'l-Mufaddâliyyât*, 1.

¹⁶ İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 94.

¹⁷ Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *Mekâtîlu't-tâlibiyyîn*, 319-320.

“İbrahim b. Abdullah b. el-Hasen benim yanımda saklanıyordu. (Zaman zaman) çıkıyor ve onu yalnız bırakıyordum. (Bir keresinde) bana dedi ki: ‘Sen çıktığın zaman canım sıkılıyor. Kitaplarından bana (okuyup) rahatlayacağım birkaç şey bırak.’ Bende ona şiir kitapları getirdim. Onlardan 70 kaside seçti. Bunları İhtiyâru’ş-Şu’ârâ’nın¹⁸ başlarına koydum. Ardından kitabın geri kalanını tamamladım.”

İsfahânî’nin aynı eserde aktardığı bir başka rivayette ise Mufaddal ed-Dabbî’nin geri kalan 58 kasideyi ekleyip antolojinin toplam 128 beyitten oluştuğu ifade edilmektedir:¹⁹

“İbrahim b. Abdullah saklandığı zaman Mufaddal ed-Dabbî’nin yanında konaklamıştı. Mufaddal, Zeydî idi. İbrahim ona dedi ki: ‘Birkaç kitabını getir de bakayım. Çünkü sen gittiğin zaman canım çok sıkılıyor.’ O da ona şiir kitapları getirdi. Sonra o (yani İbrahim) içlerinden kasideler seçti ve onları müstakil olarak bir kitapta topladı. Mufaddal dedi ki: ‘İbrahim öldürüldüğünde bunları (gün yüzüne) çıkartıp kendime nispet ettim. Bunlar İhtiyâru’l-Mufaddal olarak isimlendirilen 70 kasidedir. Daha sonra eklemelerde buldum ve bunları 128 kaside yaptım.”

Ebû ‘Alî el-Kâlî (ö. 356/967) ise Mufaddaliyyât’taki kasidelerin bir kısmını Asmaî’ye ve az bir bölümünü öğrencilerine nispet eden iki rivayet aktarır.²⁰ Ebû Cafer Muhammed b. Leys el-Esfehânî’den gelen birinci rivayet şu şekildedir:

“Ebû İkrime ed-Dabbî başından sonuna kadar Mufaddâliyyât’ı bize yazdırdı. Mufaddal’ın bunlardan seksen kasideyi el-Mehdî için seçtiğini söyledi. Sonra bunlar Asmaî’ye okundu. Böylelikle yüz yirmi kaside oldu.”

el-Ahfeş el-Asgar’dan (ö. 316/928) gelen ikinci rivayet ise şöyledir:

“Sa’leb bize Ebû’l-Âliye el-Antâkî’nin, es-Sedrî’nin ve Âfiye b. Şebîb’in -Bunların her biri Basralı olup Asmaî’nin ashabındandır- Mufaddâliyyât’ı ona (yani Asmaî’ye) okuduklarını kendisine bildirdiklerini söyledi. Sonra onlar bütün şiirleri okumuşlar ve her şairin en iyi şiirini Mufaddâliyyât’a eklemişler. Ardından ona şiirlerde kendilerine kapalı gelen anlamları ve garip ifadeleri sormuşlar. Böylelikle (kasidelerin) sayıları çok artmış.”

Celâleddin es-Süyûtî (ö. 911/1505) kaside sayısı belirtmeksizin antolojiyi İbrahim b. Abdullah’a nispet eden bir rivayet aktarmaktadır. Bu rivayette ‘Abbâs b. Bekkâr (ö. 222/827) ile Mufaddal ed-Dabbî arasında şu konuşmalar geçmiştir:²¹

“Abbâs b. Bekkâr, ed-Dabbî’ye dedi ki: ‘Şiir seçimlerin ne güzel. Keşke seçkilerini bizim için fazlalaştırırsan.’ Bu seçkiler bana ait değil. İbrahim b. Abdullah benim yanımda saklanıyordu. Ben de ona uğrayıp haberler getiriyordum. Böylelikle can sıkıntısı gidiyor ve benimle konuşuyordu. Sonra günlerce mezra da kalmam için çıkmam gerekiyordu. O da bana: ‘Kitaplarını yanımda bırak onlara bakıp vakit geçiririm.’ dedi. Ben de ona içerisinde şiirlerin ve rivayetlerin olduğu iki kıntar kitap bıraktım. Döndüğümde bu şiirlere alametler koyduğunu gördüm. Zaten o insanlar arasında en çok şiir ezbere bilen kişiydi. Bunları topladım ve (gün yüzüne) çıkardım. İnsanlar İhtiyâru’l-Mufaddal (Mufaddal’ın seçkisi) dedi.”

¹⁸ Mufaddaliyyât’ın bir diğer adı.

¹⁹ Ebû’l-Ferec el-İsfehânî, *Mekâtilu’t-tâlibiyyîn*, 291-292.

²⁰ Ebû ‘Ubeyd el-Bekrî, *Kitâbu zeyli’l-emâli ve’n-nevâdir*, 130.

²¹ ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-Müzhir fi ‘ulûmi’l-luğa ve envâ’ihâ*, thk. Fuâd ‘Alî Mansûr (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1418/1998), 2/273.

Mufaddaliyyât'ın muhakkiklerinden Abdüsselâm Muhammed Hârûn ve Ahmed Muhammed Şâkir, bu eserin rivayetlerindeki ihtilafların ve farklılıkların varlığını ve bunların arasında seçim yapmanın güçlüğüne vurgulamışlardır. Onlara göre bu durum, edebiyat ravilerinin hadis ilmindeki gibi detaylı bir tenkide tabi tutulmamalarından kaynaklanmaktadır. Ancak, doğruya en yakın görüşe ulaşmayı amaçlayan muhakkikler, *Mufaddâliyyât*'ın Kâsım b. Muhammed el-Enbârî tarafından şerh edildiğini ve tüm kasidelerin Mufaddal ed-Dabbî tarafından seçilmediğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda muhakkikler İbrahim b. Abdullah'ın başlangıçta seçtiği 70 kasideye ilaveten Mufaddal ed-Dabbî'nin Mehdî-Billâh için eklediği 10 kaside ile birlikte, eserinden 80 kasideden oluşan bir antoloji haline geldiğini ve zamanla Asmaî ve onu takip edenler tarafından yapılan eklemelerle *Mufaddâliyyât*'ın, orijinal seçimlerin ve ilavelerin kim tarafından yapıldığının belirsizleştiği karmaşık bir yapıya büründüğünü söylemişlerdir.²²

Muhammed Yusuf doktora tezinde, *Mufaddâliyyât* üzerine yaptıkları çalışmalarla Abdüsselâm Muhammed Hârûn ve Ahmed Muhammed Şâkir'in katkılarının derinliğine ve önemine değinmiştir. Ancak Yusuf, bu iki muhakkikin bazı görüşlerindeki yanlışlarını da eleştirel bir bakış açısıyla ortaya koymaktadır. Onun araştırmasına göre, antolojide yer alan şiirlerin büyük çoğunluğu, Mufaddal ed-Dabbî'nin kendisine ait seçkilerdir. Bu iddia, Kâsım b. Muhammed el-Enbârî'nin şerhinin giriş bölümünde aktardığı rivayetle desteklenmektedir. Yusuf'a göre, rivayetler arasındaki farklılıklar, Basriyyûn ile Kûfiyyûn arasındaki ilmî rekabetin bir yansımasıdır. O Basriyyûn'un, böylesine mühim bir antolojiyi şüpheye mahal vermeksizin bir Kûfeli alime atfetmek istemedikleri görüşündedir.²³

Şevkî Dayf, Ahfeş'in Asmaî'ye (ö. 216/831) atfettiği kasidelerin bir kısmının yanlış anlaşılardan kaynaklanabileceğini ileri sürmektedir. Dayf'a göre, ed-Dabbî, Halife Mehdî-Billâh için eğitim amacıyla başlangıçta 80 kaside seçmiş, bu kasideler Ahfeş'e kadar ulaşmış ve sonrasında Dabbî tarafından 128'e çıkarılmıştır. Ancak Ahfeş, antolojiye ulaştığında, kasidelerin sayısının arttığını ve bazılarının Asmaî'ye ile ortak olduğunu fark edince, bu eklemelerin Asmaî ve öğrencilerine ait olduğu yanlışına düşmüştür. Dayf, Eğer Ahfeş'e İbnu'l-A'râbî'nin (ö. 231/846) rivayeti ulaşmış olsaydı, böyle bir yanlışta bulunmayacağını belirtmektedir.²⁴

Ali el-Cündî (ö. 2009), Şevkî Dayf'ın görüşüne katılmıyor görünmektedir. Cündî, İbnu'l-A'râbî ile Asmaî arasındaki husumete dair Dayf'a eleştirel bir soru yöneltmiş ve bu husumet nedeniyle İbnu'l-A'râbî'nin bütün kasideleri Mufaddal ed-Dabbî'ye nispet etmiş olma ihtimalinden bahsetmiştir. Ancak, bu meseleyi detaylı bir şekilde ele almamıştır. Cündî, *Mufaddaliyyât*'ın kendi estetik değerine odaklanmış ve derleyicisi gerek Mufaddal ed-Dabbî gerekse Asmaî olsun, her iki ismin de güvenilir raviler olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, rivayetlerden kesin bir sonuca ulaşılamayacağını ifade eden Charles James Lyall (ö. 1920) da benzer bir görüşe sahiptir. Lyall, Asmaî'nin de şiir rivayetinde en az Mufaddal ed-Dabbî kadar otoriter olduğunu söylemiştir.²⁵

Mufaddal ed-Dabbî'nin *Kitâbu'l-Emsâl*'ini tahkik eden İhsan Abbas (ö. 2003), eserin mukaddimesinde Asmaî ile ilgili rivayetlere yer vermemekte ve herhangi bir sayı belirtmeksizin, kaside seçimlerinde İbrahim b. Abdullah'ın katkısını ve bu kasidelerin gün yüzüne çıkmasında Halife Mansûr'un (ö. 158/775) rolünü vurgulamaktadır. Abbas, mukaddimedede aktardığı rivayetler arasında bir uyum bulmaya çalışmakta ve şöyle bir çerçeve çizmektedir: İbrahim b. Abdullah saklandığı dönemde Mufaddal ed-Dabbî'den aldığı şiir kitaplarından kasideler seçmiştir. Halife Mansûr, bu seçkiden habersizken, Mufaddal ed-Dabbî'nin şiir rivayetindeki güvenilirliğini fark edince ondan bir

²² Bu görüşle ilgili sunulan deliller için bkz. Ahmed Muhammed Şâkir - 'Abdüsselâm Muhammed Hârûn, "Mukaddime", *el-Mufaddaliyyât* (Kahire: Dârü'l-Maârif, ts.), 13-23.

²³ Bu görüşle ilgili sunulan deliller için bkz. Yusuf, *el-Hâl fi'l-Mufaddaliyyât: dirâse nahviyye tahliliyye tatbikiyye*, 19-26.

²⁴ Şevki Dayf, *Târihu'l-edebi'l-Arabî* (Kahire : Dârü'l-Maârif, 1960-1995), 1/177.

²⁵ Charles James Lyall, "Introduction", *The Mufaddaliyat an Anthology of Ancient Arabian Odes* (Oxford: The Clarendon Press, 1918), 16.

şiiir seçkisi yapmasını istemiştir. Bunun üzerine, Mufaddal ed-Dabbî, İbrahim b. Abdullah'ın seçtiği kasideleri Mehdî-Billâh'ın eğitiminde kullanmıştır.²⁶ Hasan es-Sendûbî ise, rivayet farklılıklarına değinmeksizin, İbrahim b. Abdullah'ın seçtiği kasidelerin sadece savaş, hak arama ve macera konularını kapsadığını belirtmektedir.²⁷

Rivayetlerdeki farklılıklar, görüşlerdeki ihtilafı da beraberinde getirmiştir. Abdüsselâm Muhammed Hârûn ve Ahmed Muhammed Şâkir'in belirttiği üzere, bu rivayetler arasında kesin bir sonuca ulaşmak güç, belki de imkansızdır. Ancak, hangi rivayet baz alınırsa alınsın, antolojiyi gün yüzüne çıkartan ve günümüze ulaşmasını sağlayan en önemli şahsiyetin Mufaddal ed-Dabbî olduğu söylenebilir. Kimi rivayete göre kasidelerin hepsini o seçmiş, kimi rivayete göre ise kasidelerin seçildiği kitapları o getirmiş ve bunu Halife Mansûr'a sunarak antolojinin ün kazanmasını sağlamıştır. Öyle ki antoloji, bütün bu rivayet ve görüş farklılıklarına rağmen, geçmişten günümüze Mufaddal ed-Dabbî'nin adına nispetle anılmaktadır. Dolayısıyla, sonraki başlıkta Mufaddal ed-Dabbî'yi yakından tanımak yerinde olacaktır.

3. Adının Nispet Edildiği Şiir Râvisi: Mufaddal ed-Dabbî

Mufaddal ed-Dabbî, Hicrî II. yüzyılda yaşamış ve Kûfe mektebine bağlı bir Arap dili âlimi, eleştirmen ve şiir râvisi olarak tanınmaktadır. Onun, halifeler, şairler ve diğer önemli kişiliklerle olan görüşmeleri ve sohbetleri üzerine çok sayıda bilgi aktarılmıştır. Bu konuda, Ebû'l-Hasen el-Kıftî'nin (ö. 646/1248) ömrü elverirse, Mufaddal ed-Dabbî ile ilgili rivayetleri *el-Mufasssal fî ahbâri'l-Mufaddal* isimli bir kitapta toplama niyetinden bahsetmesi dikkat çekicidir.²⁸ Ancak, Kıftî'nin bu amacını gerçekleştirip gerçekleştirmediği veya eserin günümüze ulaşıp ulaşmadığı belirsizdir. Mufaddal ed-Dabbî'nin biyografisi ve onunla ilgili rivayetler birçok kaynakta yer almakla birlikte, bu bilgilerin büyük bir kısmının tekrar niteliğinde olduğu söylenebilir.²⁹

Tam adı Mufaddal b. Muhammed b. Ya'lâ b. 'Âmir b. Sâlim b. Ebû Selmâ b. Rabîa' b. Zebbân b. 'Âmir b. Sa'lebe b. Züeyb b. es-Seyyid b. Mâlik b. Bekir b. Sa'd b. Dabbe'dir. Ebû Abdurrahmân ve Ebû'l-'Abbas künyeleriyle anılmaktadır.³⁰

Mufaddal ed-Dabbî, tarihsel kökenleri Ma'ad b. 'Adnân'a dayanan ve Dabbe b. Üdd'ün soyundan gelen Benî Dabbe kabilesine mensuptur.³¹ Bu kabile, savaşlarda müttefik aramaksızın bağımsızlığını koruma özelliği ile tanınmıştır. Bu nedenle kabile edebiyat ve tarih kaynaklarında "Arap cemreleri" olarak adlandırılan beş kabileden biri sayılmıştır.³² Cahiliye Dönemi'nde Necd bölgesinde, Tihâme'nin kuzeyinde Benî Temîm kabilesinin yakınlarında konumlanmışken, İslâmî dönem'de Irak'ın Nu'mâniye bölgesine göç etmişlerdir.³³

Mufaddal ed-Dabbî'nin doğum tarihi tam olarak belirlenememekle birlikte, hicrî II. yüzyılın başlarında Kûfe'de doğduğu düşünülmektedir.³⁴ Benî Dabbe kabilesine mensup olan Mufaddal ed-Dabbî'nin dedesi Ya'lâ b. 'Âmir, Emevî Devleti döneminde Rey, Hemezân ve Mâhin şehirlerinin vergi işlerini yürütmekteydi.³⁵ Babası Muhammed b. Ya'lâ ise divan görevinde bulunmuş olup, Cemal Vak'ası (36/656) ve Horasan bölgesindeki olaylar hakkında rivayetler nakletmiştir.³⁶ Mufaddal ed-

²⁶ İhsân 'Abbâs, "Mukaddime", *Emsâlu'l-Arab* (Beyrut: Dâru'r-Ra'idi'l-'Arabî, 1983), 16-17.

²⁷ Hasan es-Sendûbî, "Mukaddime", *el-Mufaddaliyyât* (Mısır: el-Mektebetu't-Ticâriyyetu'l-Kübrâ, 1345/1926), 7.

²⁸ Ebû'l-Hasan el-Kıftî, *İnbâhu'r-ruvât 'alâ 'enbâhi'n-nuhât*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1406/1982), 3/305.

²⁹ 'Abbâs, "Mukaddime", 5.

³⁰ Süyûtî, *el-Müzhir fî 'ulûmi'l-luğa ve envâ'ihâ*, 2/362.

³¹ Ebû Muhammed İbn Hazm, *Cemheretu Ensâbi'l-'Arab* (Beyrut: y.y., 1403/1983), 480.

³² Eyyüp Tanriverdi, "Arap Cemreleri", *Şarkiyat Mecmuası* 26 (24 Nisan 2016), 129.

³³ Ebû Zeyd İbn Haldûn, *Divânu'l-mübtede' ve'l-haber fî eyyâmi'l-'Arab ve'l-acem ve'l-berber ve min âsirihim min zevî's-şeni'l-ekber*, thk. Halîl Şehâde (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1988), 2/381.

³⁴ Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1401/1981), 2/119.

³⁵ Kıftî, *İnbâhu'r-ruvât 'alâ 'enbâhi'n-nuhât*, 3/299.

³⁶ Ali Cündî, *Fî Târîhi'l-edebi'l-câhilî* (Kahire: Dâru't-Turâs, 1412/1991), 124.

Dabbî, ilk eğitimini Kûfe'de Âsım b. Behdele (ö. 127/745) ve Ebû'l-Mugîre Simâk b. Harb (ö. 123/741) gibi kıraat ve hadis ilimlerinde temayüz etmiş alimlerden almıştır. Ancak, bu iki alandan ziyade Arap edebiyatına yoğun bir ilgi göstermiştir. Bu ilginin, şiir ve eyyâmu'l-Arab'a önem veren hocası Simâk b. Harb ile tarihî rivayetler aldığı babasının etkisiyle oluştuğu söylenebilir.³⁷

Mekke'ye gerçekleştirdiği hac ziyaretlerinde bile edebiyat materyali toplamak ve dil bilgisini pekiştirmek amacıyla bedevilerle temas kurmuştur.³⁸ Az kullanılan Arapça kelimeler ve eski Arap savaşları hakkındaki bilgisiyle tanınmış, özellikle kadim Arap şiirinin rivayetinde otorite kabul edilmiştir.³⁹ Şiir ravisi ve Lugat âlimi İbnu'l-A'râbî'yi annesiyle evlendikten sonra evlatlık almış ve onun eğitimini üstlenmiştir.⁴⁰

Arap edebiyatındaki derin bilgisi sayesinde ünü Basra'ya kadar ulaşmıştır. Basralı Habîb b. Bistâm el-Ezidî, bu şöhretin etkisiyle Kûfe'ye giderek Mufaddal'dan ders almıştır.⁴¹ Mufaddal ed-Dabbî, Kûfe'de doğup büyüdüktan sonra bilinmeyen bir tarihte ve sebeple Basra'ya yerleşmiştir. Basra'da, Kûfeli bir alim olmasına rağmen edebi birikimiyle Basralılar tarafından büyük ilgi görmüştür.⁴² Basra mektebine mensup olmasına rağmen Ebû Zeyd Saîd b. Evs el-Ensârî (ö. 215/830) bile ondan ders almış ve rivayette bulunmuştur.⁴³

Medine'de Abbâsî Halifesi Mansûr'a karşı isyan eden Muhammed b. Abdullah el-Mehdî (ö. 145/762), kardeşi İbrahim b. Abdullah'ı Basra'ya destek toplamak için gönderdiğinde, Mufaddal ed-Dabbî de Basra'da bulunuyordu. Zeydî olmasının da etkisiyle birçok fakih, muhaddis ve ilim ehli ile birlikte bu isyana katılmıştır. İbrahim b. Abdullah'a en yakın isimlerden biri olarak, onun Abbâsî casuslarından saklanmak için evinde gizlenmesini sağlamıştır. İsyân bastırıldığında ve İbrahim b. Abdullah öldürüldüğünde, Mufaddal ed-Dabbî hapsedilmiştir. Ancak, Halife Mansûr, ilmi birikimi nedeniyle onu bağışlayarak oğluna mürebbi tayin etmiştir. Bu şekilde Mufaddal ed-Dabbî, Kûfe'deki öğrencilik dönemi ve Basra'daki hocalık döneminin ardından Bağdat'a yerleşmiştir. Bağdat, onun en verimli dönemi olmuştur.⁴⁴

Bu dönemde Mehdî-Billâh'a az bilinen kadim Arap şiirlerini öğretmek için meşhur şiir antolojisi Mufaddâliyyât'ı derlemiştir.⁴⁵ Ebû Ca'fer el-Mansûr⁴⁶, Mehdî-Billâh⁴⁷, Hâdî İlelhak⁴⁸ (ö. 170/786) ve Harun Reşid⁴⁹ (ö. 193/809) dönemlerine tanıklık etmiş ve bu halifelerle edebi sohbetlerde bulunarak onlardan hediyeler almıştır. Harun Reşid ve İsâ b. Ca'fer (ö. 172/789) gibi önemli şahsiyetlerin önünde, Ali b. Hamza el-Kisâî (ö. 189/805) ve Asmaî gibi âlimlerle tefsir, şiir ve dil konularında münazaralar yapmıştır.⁵⁰ Hammâd er-Râviye ile şiir rivayetinde büyük rekabet yaşamış ve bir rivayete göre Mehdî-Billâh, Hammâd er-Râviye'yi yeni şiirler yazmada, Mufaddal ed-Dabbî'yi ise şiir rivayetinde daha yetkin bulmuştur.⁵¹ Şiir bilgisi geniş olmasına rağmen, kendisi pek şiir

³⁷ 'Abbâs, "Mukaddime", 6-9.

³⁸ 'Abbâs, "Mukaddime", 22-23.

³⁹ Hüseyin Elmalı, "Mufaddal ed-Dabbî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/362.

⁴⁰ Ebû'l-'Abbâs İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân*, thk. İhsân 'Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 1391/1971-1415/1994), 4/306.

⁴¹ Kiftî, *İnbâhu'r-ruvât 'alâ 'enbâhi'n-nuhât*, 3/300.

⁴² Ebû 'Abdullâh el-Cumahî, *Tabakâtu fuhûli's-su'arâ*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir (Cidde: Dâru'l-Medenî, ts.), 1/23; Kiftî, *İnbâhu'r-ruvât 'alâ 'enbâhi'n-nuhât*, 3/304.

⁴³ Bkz. Ebû Zeyd el-Ensârî, *en-Nevâdir fi'l-luğa*, thk. Muhammed 'Abdulkâdir Ahmed (b.y.: y.y., 1401/1981).

⁴⁴ 'Abbâs, "Mukaddime", 14-15.

⁴⁵ Enbârî, *Şerhu'l-Mufaddaliyyât*, 1.

⁴⁶ Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî, *el-Emâlî*, thk. 'Abdusselâm Hârûn (Beyrut: y.y., 1407/1987), 2-3.

⁴⁷ Ebû'l-Ferec Alî el-İsfehânî, *Kitâbu'l-Eğânî*, thk. İhsân Abbâs vd. (Beyrut: Dâru's-Sâdır, 2008), 16/16-17.

⁴⁸ Kiftî, *İnbâhu'r-ruvât 'alâ 'enbâhi'n-nuhât*, 3/303.

⁴⁹ Ebû Bekr el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422/2002), 15/151.

⁵⁰ Ebû Mansûr el-Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, thk. Muhammed 'Avd Mir'ab (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2001), 1/11; Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî, *Mecâlisu'l-'ulemâ*, thk. Abdusselâm Muhammed Harûn (Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1403/1983), 14,30.

⁵¹ Ebû 'Abdullâh el-Hamevî, *Mu'cemu'l-'udebâ*, thk. İhsân 'Abbâs (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1414/1993), 6/2711.

yazmamış ve bu konuda kendisine yöneltilen bir soruya “*Bu konudaki bilgim beni şiir söylemekten alıkoyuyor.*” cevabını vermiştir.⁵²

Ömrünün sonlarına doğru Mufaddal ed-Dabbî, hiciv şiirlerini rivayet etmeyi ve yazmayı bırakmıştır.⁵³ Bunun kefareti olarak Mushaf yazmış ve onları mescitlere vakfetmiştir.⁵⁴ Ölüm tarihi hakkında kaynaklarda farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşler 168/784, 171/787 ve 178/794 yıllarını işaret etmektedir. Harun Reşid’in hilafet döneminde (170/786-193/809) Bağdat’a gelerek münazaralara katıldığı⁵⁵ ve Yahyâ b. Abdullah b. Hasan’ın 176/792-93 yılındaki isyanını haber vermesi göz önüne alınarak, Mufaddal ed-Dabbî’nin 168/784 ve 171/787 yıllarından sonra öldüğü belirtilmiştir. Ayrıca müstensihlerin 178 yılını (794) 168 (784) olarak yanlış yazmış olabilecekleri ihtimali göz önüne alınarak, ölüm tarihinin 178 olduğu ileri sürülmüştür.⁵⁶

Mufaddâliyyât dışında, Mufaddal ed-Dabbî’ye atfedilen eserler arasında *Kitâbu’l-Emsâl*, *Kitâbu’l-Elfâz*, *Kitâbu Me’âni’s-şi’r* ve *Kitâbu’l-’Arûz* bulunmaktadır.⁵⁷ Ancak, bu beş eserden günümüze yalnızca *Mufaddâliyyât* ve *Kitâbu’l-Emsâl*⁵⁸ ulaşabilmiştir.

Kitâbu’l-Emsâl, Arap edebiyatında meseller üzerine yazılmış ilk derleme olmasa da günümüze kadar ulaşabilen en eski eserdir ve Mufaddal ed-Dabbî’ye ait olduğuna dair herhangi bir şüphe bulunmamaktadır.⁵⁹ Bu alandaki eserlerde derleyicinin ilgisine göre mesellerin yalnızca hikâyelerine odaklananlar, sadece lügat ve gramer boyutunu ele alanlar veya her iki yönü de içerenler bulunmaktadır. Bu bağlamda, Mufaddal ed-Dabbî’nin *Kitâbu’l-Emsâl*’i hikâye ağırlıklı bir derleme olup, özellikle kabile ve aşiret şeyhleri, liderleri ve şairleri arasında meydana gelen Cahiliye dönemi olaylarıyla doludur.⁶⁰ Kitap, ilk bakışta bir mesel kitabı olmaktan ziyade, bir ahhâr, şiir ve ensab kitabı izlenimi vermektedir. Yüz yetmiş mesel içeren bu kitapta, yaklaşık yüz olay hikâye üslubuyla anlatılmakta, olayın anlatımı sırasında veya sonrasında bir veya daha fazla mesel verilmekte ve ayrıca aralarda beyitler zikredilmektedir.⁶¹ Mufaddal ed-Dabbî, meselleri aktarırken önce ilgili mesel hakkında anlatılanları belirtmiş, ardından meselin hangi durum üzerine söylendiğini açıklamıştır. Genellikle anlattığı bir olayla ilgili bir adet mesel zikrederken, bazen birden fazla mesel de aktarmıştır.⁶²

Süleymaniye Kütüphanesi’nde bir nüshası bulunan bu kitap⁶³, h. 1300 yılında İstanbul’da basılmış, daha sonra bu baskı Kahire’de h. 1327 yılında tekrar yayımlanmıştır.⁶⁴ Eserin ilmi neşrini ise İhsan Abbas, 1981 yılında *Emsâlu’l-Arab* adıyla gerçekleştirmiştir.⁶⁵

4. Derlenme Amacı ve Yöntemi

Mufaddâliyyât’ta herhangi bir mukaddimenin bulunmaması nedeniyle, eserin derlenme amacı ve yöntemi muhtevassından ve ilgili rivayetlerden anlaşılmasına çalışılmıştır. Ancak, derleyici hakkındaki rivayetlerdeki farklılıklar, antolojinin derlenme amacı ve yönteminin anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Bununla birlikte, bu rivayetler *Mufaddâliyyât*’ın derleyicisi konusunda farklı bilgiler sunsa da antolojinin Mufaddal ed-Dabbî tarafından Abbasi halifesi Mehdî-Billâh’ın eğitiminde kullanıldığı

⁵² Kiftî, *İnbâhu’r-ruvât ‘alâ ‘enbâhi’n-nuhât*, 3/299.

⁵³ ‘Abbâs, “Mukaddime”, 22.

⁵⁴ Kiftî, *İnbâhu’r-ruvât ‘alâ ‘enbâhi’n-nuhât*, 3/304.

⁵⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/151.

⁵⁶ Şâkir - Hârun, “Mukaddime”, 25-26.

⁵⁷ İbnü’n-Nedîm, *el-Fihrist*, 94; Ebû’l-Berakât el-’Enbârî, *Nuzhetu’l-elibbâ’ fi tabakâti’l-udebâ’*, thk. İbrâhîm es-Sâmerrâî (Zerkâ/Ürdün: Mektebetu’l-Menâr, 1405/1985), 51-52.

⁵⁸ Hakkında hazırlanmış bir makele için bkz. Ergin, “Kûfeli Dilci el-Mufaddal ed-Dabbî ve Kitâbu’l-Emsâl’i”.

⁵⁹ ‘Abbâs, “Mukaddime”, 32-33.

⁶⁰ İsmail Durmuş, “Mesel”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 29/296.

⁶¹ Abdülmecîd Katamî, *el-Emsâlu’l-’arabiyye* (Dimaşk: Dâru’l-Fikr, 1408/1988), 50-51.

⁶² Ergin, “Kûfeli Dilci el-Mufaddal ed-Dabbî ve Kitâbu’l-Emsâl’i”, 79.

⁶³ Esad Efendi, nr. 3597/1.

⁶⁴ Elmâlî, “Mufaddal ed-Dabbî”, 30/362.

⁶⁵ Bkz. el-Mufaddal ed-Dabbî, *Emsâlu’l-Arab*, thk. İhsân ‘Abbâs (Beyrut: Dâru’r-Ra’idi’l-’Arabî, 1983).

konusunda bir görüş birliği mevcuttur. Bu bağlamda, antolojinin en azından son haliyle bir eğitim kitabı olarak hazırlandığı söylenebilir. Bu rivayetlerden biri, antolojinin derlenme amacı ve yöntemi hakkında doğrudan bilgi vermekte olup, diğer rivayetlerle çelişmemektedir. Rivayetin ilgili kısmı şu şekildedir:⁶⁶

“Ebû İkrime şöyle dedi: ‘Ebû Ca’fer el-Mansûr, Mehdî’ye uğramıştı. Bu sırada, Mufaddal, Müseyyeb’in ‘Terk ettin mi?’ diye başlayan kasidesini okuyordu. Mansûr, fark edilmeyecek bir yerde durup kasideyi sonuna kadar dinledi. Daha sonra divanına gidip, ikisinin çağrılmasını istedi. Mufaddal’a, kasideyi dinlediğini ve beğendiğini söyledi. Ardından, ona ‘Şiirleri az olan şairlere yönelsen ve Fettâk (Mehdî) için her şairin en iyi şiirlerini seçsen isabetli olurdu,’ dedi. Mufaddal da bunu yaptı.”

Ebû Hilâl el-Askerî, Mufaddal ed-Dabbî’nin raviler arasında tedavülde olmayan garîb kelimeleri içeren kasideleri seçtiğini belirtmiştir.⁶⁷ *Mufaddâliyyât*’ın muhakkiklerinden Abdüsselâm Muhammed Hârûn ve Ahmed Muhammed Şâkir, antolojide sözlüklerde bulunmayan yaklaşık 150 kelime tespit etmişlerdir.⁶⁸ Ayrıca, şairlerin kaside sayılarına bakıldığında, genellikle bir saire ait en fazla üç kasidenin rivayet edildiği görülmektedir. Bu şairlerin büyük bir kısmı ise Cahiliye dönemi’nde yaşamıştır.

Tüm bu bilgilere ve antolojinin muhtevasına bakıldığında, *Mufaddâliyyât*’taki kasidelerin tümünü kimin derlediği konusunda başlangıçta ihtilaf olsa da antolojinin son haliyle Mufaddal ed-Dabbî tarafından Halife Mansûr’un emriyle, az şiir söyleyen şairlerin en güzel kasidelerinin seçilmesi yöntemiyle hazırlandığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen böylece, Mufaddal ed-Dabbî, çoğunluğu Cahiliye şiirlerinden oluşan ve geri kalan kısmında da Cahiliye şiirinin izleri görülen bu nadir seçkilerle Mehdî-Billâh’a, garîb kelimeler ve Cahiliye Araplarının yaşam tarzları, ahlak anlayışları, coğrafi çevreleri, kendi aralarındaki ve krallara karşı yaptıkları savaşlar gibi konular hakkında az bilinen rivayetleri ve bilgileri öğretmeyi amaçlamıştır.

5. Dil Bilimsel Katkıları

Mufaddâliyyât, yalnızca bir antoloji eseri olmanın ötesinde, içerdiği kasidelerin birincil kaynağı olması nedeniyle İslam ilim geleneğinde erken dönemlerden itibaren büyük bir öneme sahip olmuştur. Antolojideki yaklaşık 47’si Cahiliye Dönemi’nden, 15’i Muhadramûn’dan ve 4’ü erken İslam döneminden olmak üzere toplam 66 şairin kasideleri, zaman bakımından istişhâd şartlarını sağlamakta ve bu kasideler, çeşitli ilmi çalışmalar için önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

Bu bağlamda, aşağıdaki örnekler, *Mufaddâliyyât*’ın İslam literatüründe dilbilimsel katkılarının ve istişhâd değerinin anlaşılması açısından yeterli görülmektedir:⁶⁹

Sîbeveyhi (ö. 180/796) *el-Kitâb*: 1. Hars b. Zâlim (ö. 600) [89:8], 2. Mu’âviye b. Mâlik b. Ca’fer b. Kilâb (ö. ?) [105:13], 3. ‘Alkame b. ‘Abede b. en-Nu’mân b. Kays (ö. 625) [119:22], [119:23], [120:1,2] ve [120:42], 4. Câbir b. Hüney et-Tağlibî (ö. 560) [43:19], 5. ‘Abd Yeğûs b. Vakkâs el-Hârisî [30:3], 6. Abdullah b. ‘Aneme ed-Dabbî (ö. 636) [116:4], 7. Âmir b. Tufeyl (ö. 632) [107:3], 8. ‘Avf b. ‘Atiyye b. Hari’ et-Teymî (ö. ?) [124:32], 9. el-Kelhabetü’l-Uranî (ö. ?) [2:6], 10. Mütemmim b. Nüveyre (ö. 30/650) [67:1], 11. Ebû Züeyb (ö. 648-649) [126:27] ve 12. el-Huseyn b. el-Humâm el-Mürri (ö. 612) [12:18].⁷⁰

⁶⁶ Ebû ‘Ubeyd el-Bekrî, *Kitâbu zeyli’l-emâlî ve’n-nevâdir*, 130-132.

⁶⁷ Ebû Hilâl el-‘Askerî, *es-Sinâ’ateyn*, thk. ‘Alî Muhammed el-Bicâvî (Beyrut: el-Mektebetü’l-Unsuriyye, 1419), 3.

⁶⁸ Dabbî, *el-Mufaddâliyyât*, 503-506.

⁶⁹ İstishâd için kullanılan beyitlerin *Mufaddâliyyât*’taki yeri kapalı parantez içerisinde [Kaside:Beyit numarası] şeklinde verilmiştir. Örneklerin kısaltılarak alındığı doktora tezi ve konuyla ilgili sayfalar için bkz. Yusuf, *el-Hâl fi’l-Mufaddâliyyât: dirâse nahviyye tahlîliyye tabkîyye*, 43-70.

⁷⁰ Ebû Bişr Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, thk. ‘Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü’l-Hâncî, 1408/1988), 1/201, 3/397, 1/209, 3/19, 3/178, 4/471, 3/95, 2/200, 3/14, 1/214, 2/243, 2/337, 1/337, 1/413, 3/50.

Ferrâ (ö. 207/822) *Meâni'l-Kur'ân*: 1. el-Muhabbel es-Sa'dî (ö. 12/633) [21:12,13], 2. Abdukays b. Hufâf (ö. ?) [116:14], 3. Musakkib el-'Abdî (ö. 587) [76:44,45], 4. Ebû Züeyb [126:64] ve [126:6], 5. Selâme b. Cendel (ö. 608) [22:10] ve 6. Seffâh b. Bükeyr b. Ma'den el-Yerbû'î (ö. ?) [92:3].⁷¹

İbn Usfûr (ö. 669/1270), *el-Mukarrib*: 1. 'Alkame b. 'Abede b. en-Nu'mân b. Kays [119:18] ve [120:40], 2. Seffâh b. Bükeyr b. Ma'den el-Yerbû'î [92:3], 3. Ebû Züeyb [126:6], 4. Zulisba' el-'Advânî (ö. 600) [31:4], 5. Musakkib el-'Abdî (ö. 587) [76:42,43] ve 6. 'Abd Yeğûs b. Vakkâs el-Hârisî [30:14].⁷²

İbn Hişâm (ö. 761/1360) *Evdahu'l-mesâlik*: 1. Selâme b. Cendel [22:1], 2. Murakkış el-Ekber (ö. 550) [47:9], 3. Râşid b. Şihâb el-Yeşkûrî (ö. ?) [87:4], 4. Ebû Züeyb [126:5] ve [162:6], 5. Zulisba' el-'Advânî [31:4] ve 6. 'Abd Yeğûs b. Vakkâs el-Hârisî [30:3].⁷³

İbn Dureyd (ö. 321/933) *el-Cemhere*: 1. Esved b. Ya'fur en-Nehşelî (ö. 600) [44:5] ve [44:19], 2. Evs b. Ğalfâ el-Hüceymî (ö. ?) [118:8], 3. Bişr b. Ebî Hâzim (ö. ?) [96:21], 4. Teebbeta Şerran (ö. 540) [1:1], 5. Câbir b. Hüney et-Tağlibî [42:17], 6. Cübeyhâ el-Eşca'î (ö. ?) [33:1,3], 7. Hâris b. Hillize el-Yeşkurî [25:4], 8. el-Hâdira (ö. ?) [8:25], 9. Selâme b. Cendel [22:32], 10. Süveyd b. Ebî Kâhil el-Yeşkurî (ö. 680) [40:79], 11. Şebîb b. el-Barsâ (ö. 100/718) [34:18], 12. Şenferâ el-Ezdî (ö. 525-550) [20:9], 13. Abdullah b. 'Aneme ed-Dabbî [115:4] ve 14. 'Abd Yeğûs b. Vakkâs el-Hârisî [30:12].⁷⁴

İbn Fâris (ö. 395/1004) *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*: 1. Esved b. Ya'fur en-Nehşelî [44:23], 2. Beşâme b. 'Amr (ö. 608) [10:18], 3. Bişr b. Ebî Hâzim [96:4], 4. Teebbeta Şerran [1:1], 5. Sa'lebe b. Su'ayr b. Huzâ'î el-Mâzinî (ö. ?) [24:11], 6. Câbir b. Hüney et-Tağlibî [42:17], 7. Cübeyhâ el-Eşca'î [33:9], 8. Hâcib b. Habîb el-Esedî (ö. ?) [110:1], 9. Hâris b. Hillize el-Yeşkurî [62:2], 10. el-Huseyn b. el-Humâm el-Mürrî [12:23], 11. Zulisba' el-'Advânî [31:4], 12. Ebû Züeyb [126:1], 13. Seffâh b. Bükeyr b. Ma'den el-Yerbû'î [92:6], 14. Selâme b. Cendel [22:10], 15. Seleme b. Hurşub el-Enbârî (ö. ?) [5:9], 16. Süveyd b. Ebî Kâhil el-Yeşkurî (ö. 680) [40:4], 17. Şenferâ el-Ezdî (ö. 525-550) [20:9], 18. Abdullah b. Seleme el-Ğamidî (ö. ?) [18:7], 19. Abdukays b. Hufâf [116:17], 20. 'Abd Yeğûs b. Vakkâs el-Hârisî [30:12], 21. 'Alkame b. 'Abede b. en-Nu'mân b. Kays [119:1], 22. Ebû Kays b. Eslet (ö. 623) [75:3], 23. Mütemmim b. Nüveyre [9:23], 24. Musakkib el-'Abdî (ö. 587) [76:29], 25. el-Merrâr b. Munkız (ö. 100/718) [16:10], 26. Murakkış el-Ekber [54:2], 27. Müzerrib b. Dırâr ez-Zübyânî (ö. 10/631) [15:19] ve 28. el-Müseyyeb b. 'Ales (ö. 580-600) [11:24].⁷⁵

Zemaşerî (ö. 538/1144) *Esâsu'l-belâğa*: 1. Ebû Züeyb [126:21], 2. Bişr b. Ebî Hâzim [98:30], 3. Râşid b. Şihâb el-Yeşkûrî (ö. ?) [86/1], 4. Süveyd b. Ebî Kâhil el-Yeşkurî [40:68], 5. Murakkış el-Ekber [48:7] ve 6. 'Alkame b. 'Abede b. en-Nu'mân b. Kays [120:22].⁷⁶

6. Ravileri

Mufaddaliyyât'ın en güvenilir rivayeti olarak Ebû Abdillâh İbnu'l-A'râbî'nin rivayeti kabul edilmiştir.⁷⁷ Bu rivayet, günümüze İbnu'l-Enbârî'nin (ö. 328/940) düzenlediği ve bazı ilavelerde bulunduğu babası Enbârî'nin şerhi vasıtasıyla dolaylı bir şekilde ulaşılmış ve *Mufaddaliyyât*'ın bütün

⁷¹ Ebû Zekeriyâ Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Yusuf vd. (Mısır: Dâru'l-Misriyye, ts.), 3/126, 3/158, 1/231, 1/307, 2/39, 2/370, 2/375.

⁷² Ebû'l-Hasen İbn 'Ufûr, *el-Mukarrib ve ma'ahu musulu'l-Mukarrib*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavvaz (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1998), 330, 457, 231, 292, 270, 309, 545.

⁷³ Ebû Muhammed İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed el-Bikâ'î (b.y.: Dâru'l-Fikr li't-Tabâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî'i, ts.), 2/8, 3/290, 1/183, 3/166, 3/167, 4/14.

⁷⁴ Ebû Bekr İbn Dureyd, *Cemheretu'l-luğa*, thk. Remzî Munir Ba'lebekkî (Beirut: Dâru'l-İlm li'l-Melâ'yîn, 1408/1987), 2/667, 1/449, 2/886, 2/808, 2/796, 2/855, 3/1255, 1/502, 1/192, 1/563, 2/836, 3/1317, 1/256, 1/328, 1/603.

⁷⁵ Ebû'l-Huseyn İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*, thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1399/1979), 3/134, 1/84, 1/450, 6/24, 2/487, 1/50, 1/173, 1/373, 3/65, 1/282, 2/179, 2/464, 1/319, 1/153, 2/159, 2/161, 5/422, 1/114, 1/310, 1/329, 3/445, 1/416, 3/382, 2/349, 1/379, 2/428, 3/80, 1/356.

⁷⁶ Ebû'l-Kâsım ez-Zemaşerî, *Esâsu'l-belâğa*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sevd (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1998), 1/136, 1/223, 1/234, 1/496, 2/73, 2/295.

⁷⁷ İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 94; Dayf, *Târihu'l-edebi'l-'Arabî*, 1/177.

baskılarında esas alınmıştır.⁷⁸ Enbârî, bu rivayeti nasıl aldığı şerhinin girişinde ayrıntılı bir şekilde şu sözlerle anlatmıştır:⁷⁹

“*Âmir b. İmrân Ebû İkrime ed-Dabbî, Mufaddal b. Muhammed ed-Dabbî’ye nispet edilen bu seçilmiş kasideleri bize bir imla meclisinden diğerine iyi bir şekilde yazdırdı. Kendisinin bu kasideleri Ebû Abdullah Muhammed b. Ziyâd el-A’râbî’den aldığını ve onun da Mufaddal ed-Dabbî’den aldığını söyledi. Bu kasidelerle ilgili her şey hakkında Ebû ‘Amr Bündâr el-Kerhî, Ebû Bekir el-‘Abdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Rüstem, et-Tûsî ve başkalarına sorular sordum. Böylelikle onlar, Ebû İkrime’nin rivayetine beyit ve şerh ilavelerinde bulunuyorlardı. Bunu ilgili yerlerde inşallah belirteceğim. Bunları bitirdiğimizde Ebû Cafer b. Ahmed b. ‘Ubeyd b. Nâsîh’e gittim. Başından sonuna kadar ona normal ve alışagelmedik (ifadeleri) okudum. O da birkaç şeyde Ebû İkrime’yi yanlış buldu. Yeri geldiğinde bunları açıklayıp Ebû Cafer’in açıklamalarını ve rivayetlerini ilgili yerlerde kendisine isnat edeceğim inşallah. Kuvvet ve güç, yalnızca büyük ve yüce olan Allah Teâlâ’nın yardımıyla. Kitabın aslı Ebû İkrime’nin tertibi ve rivayeti üzerinedir.*”

Mufaddâliyyât’ın günümüze ulaşan rivayet zincirinin sondan başa doğru şu şekilde olduğu anlaşılmaktadır: İbnu’l-Enbârî, Enbârî, ‘Âmir b. İmrân Ebû İkrime ed-Dabbî (ö. 250/864), Ebû Abdillâh İbnu’l-A’râbî ve Mufaddal ed-Dabbî (ö. 178/794). Bu bağlamda, Enbârî’nin Ebû İkrime’nin rivayetine itimat ettiği, ancak bununla yetinmeyerek birden fazla alimin nakillerini de değerlendirdiği belirtilmelidir. Enbârî, ayrıca, tüm bu rivayet ve nakilleri Ahmed b. Ubeyd b. Nâsîh’e (ö. 273/887) gözden geçirterek doğruluğunu ve güvenilirliğini arttırmıştır. Bu şekilde, *Mufaddâliyyât*’ın derlenme süreci ve rivayet zincirinin güvenilirliği sağlam bir temele oturtulmuştur.

Aslında, kaynaklarda Enbârî’nin şerhindeki dışında farklı bir rivayet zincirine ulaşamamıştır. İslam ilim geleneğinde, Arap edebiyatının rivayet zinciri bakımından hadis ilmindeki öneme ve çalışmalara haiz olmadığı göz önüne alındığında, bu durum olağan gözükmemektedir. Bu bağlamda, *Mufaddâliyyât*’ın günümüze ulaşan rivayet zincirinin tekil bir kaynağa dayandığı ve hadis ilmi kadar titiz bir rivayet zinciri araştırmasına tabi tutulmadığı anlaşılmaktadır.

7. Şerhleri ve Baskıları

Mufaddâliyyât’ın en eski şerhi Kâsım b. Muhammed el-Enbârî’ye aittir. Şârihin oğlu Ebû Bekir İbnu’l-Enbârî, şerhi babasından okuyarak rivayet etmiştir. Kâsım b. Muhammed el-Enbârî, Mufaddal ed-Dabbî’ye nispet edilen kasideleri Ebû İkrime ed-Dabbî’den imla yoluyla almış, ancak bu rivayetle sınırlı kalmamıştır. Daha sonra, *Mufaddâliyyât*’taki kasideler hakkında birden fazla raviye sorular sormuş; böylelikle Ebû İkrime ed-Dabbî’nin rivayetine yeri geldiğinde adı geçen isimlere isnat ederek beyit ve açıklamalarda bulunmuştur. En sonunda, kasideleri Ebû Cafer b. Ahmed b. ‘Ubeyd b. Nâsîh’e göstermiş ve ona isnat ederek rivayetlerine yer vermiştir. Yine de şerhin ekseriyetinde Ebû İkrime ed-Dabbî’nin rivayeti esas alınmıştır.⁸⁰ Bu süreç, şerhin güvenilirliğini ve derinliğini artırarak *Mufaddâliyyât*’ın kaynaklık değerini güçlendirmiştir.

Ebû Muhammed Kâsım b. Muhammed el-Enbârî, *Mufaddâliyyât*’a yazdığı şerhte, şairlerin nesep bilgilerine yer vermiş ve kimi zaman hayatlarından kesitler aktarmıştır. Ayrıca, kasidelerin tarihî

⁷⁸ Bkz. el-Mufaddal ed-Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, thk. Ebû Bekr ‘Amr Dâğistânî el-Medenî (Mısır: Matbaatu’t-Tekaddüm, 1324/1906); el-Mufaddal ed-Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, thk. Hasan es-Sendûbî (Mısır: el-Mektebetu’t-Ticâriyyetu’l-Kübrâ, 1345/1926); Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*; el-Mufaddal ed-Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, thk. Ömer Fârûk et-Tabbâ’ (Beirut: Şirketu Dâru’l-Erkam b. Ebî’l-Erkam, 1419/1998).

⁷⁹ Enbârî, *Şerhu’l-Mufaddaliyyât*, 1.

⁸⁰ Enbârî, *Şerhu’l-Mufaddaliyyât*, 1.

arka planı ve söyleniş amacı ile ilgili rivayetlere de değinmiştir. Şerhin en büyük özelliği, nadir kelimelere dair açıklamaları örnek beyitler eşliğinde içermesidir. Bu yönüyle şerh, adeta *Mufaddâliyyât*'ın bir kelime sözlüğü mesabesinde. Şerhte zaman zaman dil bilgisi açıklamalarına da yer verilmiştir. Bu özellikler, Enbârî'nin şerhini, *Mufaddâliyyât*'ın anlaşılmasını kolaylaştıran ve metne derinlik katan bir kaynak haline getirmiştir. Yaklaşık 900 sayfadan oluşan bu şerh, *Mufaddâliyyât*'ın İngilizce tercümesini yapan Charles James Lyall tarafından tahkik edilmiş ve 1920 yılında Beyrut'ta yayımlanmıştır.⁸¹

Mufaddâliyyât'ın bir diğer şerhi, Ebû Ali el-Merzûkî'ye aittir. Şârih, şerhinde nadir kelimeler konusunda Kâsım b. Muhammed el-Enbârî kadar detaya girmemekte ve kelimelerle ilgili örnek beyitlere oldukça az yer vermektedir. El-Merzûkî'nin şerhinin en büyük özelliği, dil bilgisi yönünden anlamı kapalı görünen beyitlere dair yaptığı nahiv ve sarf tahlilleridir. Şerhte, çoğu zaman anlaşılması güç beyitler dil bilgisi ve anlam yönünden daha anlaşılır hale getirilerek sade bir şekilde tekrar aktarılmıştır. Bu yönüyle, el-Merzûkî'nin şerhi, *Mufaddâliyyât*'ın dil yapısını ve anlamını çözümlenmeye yönelik önemli bir kaynak niteliğindedir.

Bu şerhin 560 sayfalık bir nüshası Berlin Devlet Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.⁸² Ayrıca, bu nüshanın bir mikrofilm Ma'hedu'l-Mahtûtâtî'l-Arabîyye'de mevcuttur.⁸³ Şerhin neredeyse yarısı Abdullah b. Nâsır b. Muhammed el-Karnî, geri kalan kısmı ise onun danışmanlığında öğrencisi Adil b. Ahmed b. Sâlim Binnaime tarafından doktora tezi olarak tahkik edilmiştir.⁸⁴ Ancak, bu çalışmalar henüz yayımlanmamıştır.

Hatîb et-Tebrîzî de *Mufaddâliyyât*'ı şerh eden isimlerdendir. Şerhinin mukaddimesinde, *Mufaddâliyyât*'ın daha önce Mütেকaddimûn alimler tarafından şerh edildiğini ve bu şerhlerin yeterli olduğunu, ancak bir kısmının çok uzun olduğunu belirtmiş ve bu nedenle kendi şerhinin kısa ve özlü olmasını hedeflemiştir.⁸⁵ Tebrîzî, Enbârî'nin şerhinden farklı olarak garip kelimeleri açıklamada detaya çok girmemiş ve Merzûkî'nin şerhindeki gibi beyitleri sıklıkla sade bir şekilde tekrar aktarmamıştır. Dil bilgisi tahlillerine ise tekrara çok düşmeden detaylıca yer vermiştir. Şerhte Enbârî'nin ve Merzûkî'nin şerhlerinden alıntılara sıklıkla rastlanmaktadır. Bu bağlamda Tebrîzî'nin şerhi, bu iki şerhin ek bilgiler içeren açıklamalı bir özeti niteliğindedir.

Tebrîzî'nin şerhini Fahreddin Kabâve 1971 yılında ve Ali Muhammed el-Bicâvî ise 1977 yılında yayımlamıştır.⁸⁶ Şerhin, kendi şârihi tarafından hazırlanmış el yazması bir nüshası Tunus Millet Kütüphanesinde bulunmaktaydı, ancak bu nüsha daha sonra kaybolmuştur. Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye'de bu nüshanın bir mikrofilm yer almaktadır.⁸⁷

Mufaddâliyyât'ın ayrıca meçhul bir müellife ait 181 sayfalık eksik bir şerhi Dublin Chester Beatty Kütüphanesinde kayıtlıdır.⁸⁸ Ebû Ca'fer en-Nehhâs ile Ahmed b. Muhammed el-Meydânî'nin (ö. 518/1124) şerhleri ise günümüze ulaşmamıştır.⁸⁹

Mufaddâliyyât'ın bir bölümü ilk kez Heinrich Thorbecke tarafından 1885 yılında Leipzig'de yayımlanmış, ardından 1890 yılında İstanbul'da tamamı basılmıştır.⁹⁰ Daha sonra 1902'de Mısır'da

⁸¹ Bkz. Enbârî, *Şerhu'l-Mufaddâliyyât*.

⁸² Nr. 7446

⁸³ Tahir Ahmed Mekki, *Dirâse fî masâdirî'l-edeb* (Kahire: Dâru'l-Fikrî'l-Arabî, 1419/1999), 108.

⁸⁴ Bkz. el-Karnî, *Şerhu'l-Mufaddâliyyât li'l-imâmi'l-'allâmeti'l-habri'l-fehhâme Ebî 'Alî Ahmed b. Muhammed b. el-Hasen el-Merzûkî el-müteveffâ senete 421 h: el-kısmu'l-evvel: dirâse ve tahkîk*; Binnâime, *Şerhu'l-Mufaddâliyyât li'l-imâmi'l-'allâmeti'l-habri'l-fehhâme Ebî 'Alî Ahmed b. Muhammed b. el-Hasen el-Merzûkî el-müteveffâ senete 421 h: el-kısmu's-Sân: dirâse ve tahkîk*.

⁸⁵ Tebrîzî, *Şerhu ihtiyârâtî'l-Mufaddal*, 91-92.

⁸⁶ Bkz. Tebrîzî, *Şerhu ihtiyârâtî'l-Mufaddal*; Ebû Zekeriyâ et-Tebrîzî, *Şerhu'l-Mufaddâliyyât*, thk. Ali Muhammed Bicâvî (Kahire: Nahda Mısır li't-Tab'i ve'n-Neşr, 1397/1977).

⁸⁷ Mekki, *Dirâse fî masâdirî'l-edeb*, 108.

⁸⁸ Nr. 3426

⁸⁹ Elmalı, "el-Mufaddâliyyât", 30/365.

⁹⁰ Mekki, *Dirâse fî masâdirî'l-edeb*, 108.

Ebû Bekir b. 'Amr Dâğistânî ve 1926'da Hasan es-Sendûbî tarafından kısa açıklamalarla yayımlanmıştır.⁹¹ Antolojinin en ayrıntılı baskısı ise Ahmed Muhammed Şâkir ve Abdüsselâm Muhammed Hârûn tarafından 1942 yılında yapılmıştır.⁹² Bu baskıda şairler kısaca tanıtılmış, kasidelerin tarihi arka planı, söyleniş amacı, garîb kelimeler ve meçhul yer isimleri Enbârî'nin şerhi temel alınarak açıklanmış; sonuna da ayrıntılı bir dizin eklenmiştir.⁹³ Eserin en son baskısı ise 1998 yılında Fahrettin Kabâve tarafından yayımlanmıştır.⁹⁴ Bu baskı, Ahmed Muhammed Şâkir ve Abdüsselâm Muhammed Hârûn'un baskısıyla büyük oranda benzerlik göstermektedir. Ancak bu baskının dikkat çeken özelliği, kaside başlıklarında şairlerin isimleri yerine, kasidelerin içeriğinden alınan ifadelerin tercih edilmiş olmasıdır.

Sonuç

Arap edebiyatındaki ilk şiir antolojisi olarak Hammâd er-Râviye tarafından derlenen *Muallakât* gösterilebilir. Bu eser, birçok şairin kasidesini barındırmasıyla dikkat çeker ve antoloji niteliği taşımasına rağmen, aslında bir derleme olarak hazırlandığı anlaşılmaktadır. Antolojiler genellikle seçkiler sonucu ortaya çıkan eserlerken, Hammâd er-Râviye'nin *Muallakât*'taki şiirleri bizzat kendisi seçmemiş olması, bu yapıtın farklı bir yere konumlandırılmasını gerektirmektedir. Rivayetlere göre, *Muallakât*, Cahiliye Dönemi'ndeki kişi ya da kişiler tarafından yapılan seçkileri doğru bir şekilde rivayet etmek amacıyla derlenmiştir. Bu durum, *Muallakât*'ın antoloji olma özelliğini değiştirmemekle birlikte, onun klasik Arap edebiyatında antoloji geleneğinin başlatıcısı olarak kabul edilmesine mâni olduğu sonucuna ulaştırabilir. Diğer yandan, *Muallakât*'tan sonra derlenen ikinci şiir antolojisi *Mufaddâliyyât* ise derleyicisinin bizzat seçtiği şiirlerden oluşmaktadır. *Mufaddâliyyât*'ın ayrıca Arap edebiyatında daha önce denenmemiş bir yöntemle hazırlandığı görülmektedir. Bu bağlamda, klasik Arap edebiyatında ilk şiir antolojisinin *Muallakât* olduğu söylenebilirken, şiir antoloji geleneğinin *Mufaddâliyyât* ile başladığı ifade edilebilir.

Kaynaklarda *Mufaddâliyyât*'ta yer alan kasidelerin tümünün mü yoksa sadece bir bölümünün mü Mufaddal ed-Dabbî tarafından seçildiği konusunda ihtilaflar bulunsa da antolojinin en güvenilir rivayeti kabul edilen Enbarî şerhinin mukaddimesi göz önüne alındığında, bu kişinin Mufaddal ed-Dabbî olduğunu belirten rivayet ve görüşlerin daha doğru olduğu gözükmektedir.

Mufaddâliyyât'ın kendisine ait bir mukaddimenin bulunmayışı, derlenen kasidelerin sayısının, derlenme amacının ve yönteminin ne olduğu gibi konularda da tartışmalara yol açmıştır. Antolojide sadece başlık olarak kullanılan şair adlarıyla birlikte, sistematik bir düzen gözetilmeksizin yerleştirilen kasideler bulunmaktadır. Ancak *Mufaddâliyyât*'ın içeriğine bakılıp hakkındaki rivayetler ve görüşler değerlendirildiğinde, bu eserin Abbasî halifesi el-Mansûr'un emriyle oğlu Mehdî-Billâh'ın kadim Arap şiirini öğrenmesi için Mufaddal ed-Dabbî tarafından yaklaşık 66 şairin 128 civarı kasidesi seçilerek derlenen bir Cahiliye dönemi şiir antolojisi olduğu sonucuna varılabilir.

---

⁹¹ Bkz. Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 1324/1906; Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 1345/1926.

⁹² Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 7.

⁹³ Elmalı, "el-Mufaddaliyyât", 30/365.

⁹⁴ Bkz. Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, 1419/1998.

Kaynakça | References

- 'Abbâs, İhsân. "Mukaddime". *Emsâlu'l-Arab*. Beyrut: Dâru'r-Ra'idi'l-'Arabî, 1983.
- el-Ahfeşu'l-Eşğar, Ebû'l-Mehâsin 'Alî b. Suleymân. *el-İhtiyâreyn*. thk. Fahru'd-Dîn Kabâve. Beyrut-Suriye: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsır-Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1420/1999.
- Ahmed, Rafiuleymen Fazlulmevla. *Esâlîbu'l-istifhâm fi'l-Mufaddaliyyât*. Sudan: Ümmü Derman İslam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- el-Asma'î, Ebû Sa'îd 'Abdumelik b. Karîb b. 'Alî b. Asma'. *el-Asma'îyyât*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir, 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. Mısır: y.y., 1414/1993.
- Binnâime, Âdil b. Ahmed b. Sâlim. *Şerhu'l-Mufaddaliyyât li'l-imâmi'l-'allâmeti'l-habri'l-fehhâme Ebî 'Alî Ahmed b. Muhammed b. el-Hasen el-Merzûkî el-müteveffâ senete 421 h: el-kısmu's-Sânî: dirâse ve tahkîk*. Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 2007.
- Bolelli, Nusrettin. "Klasik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar ve Tesbitler II". *Şarkiyat Mecmuası* 12 (31 Aralık 2010), 1-57.
- el-Buhturî, Ebû 'Ubâde el-Velîd b. 'Ubeyd et-Tenûhî et-Tâ'î. *el-Hamâse*. thk. Muhammed İbrâhîm Huvvar, Ahmed Muhammed 'Ubeyd. Abu Dabi: y.y., 1428/2007.
- Cemâleddîn b. Hişâm, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. 'Abdullâh İbn Yûsuf. *Evdahu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed el-Bikâ'î. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr li't-Tabâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî'i, ts.
- Cemâleddîn b. Hişâm, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. 'Abdullâh İbn Yûsuf. *Tehlîsu's-sevâhid ve telhîsu'l-fevâ'id*. thk. 'Abbâs Mustafâ es-Sâlihî. b.y.: y.y., 1406/1986.
- el-Cerrâvî, Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. 'Abdisselâm et-Tâdelî. *el-Hamâsetu'l-mağribiyye: Muhtasaru kitâbi Safveti'l-edeb ve nahbeti dîvânî'l-'Arab*. thk. Muhammed Rıdvân ed-Dâye. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsır, 1991/1411.
- el-Cühenî, Zeyd b. Muhammed b. Gânim. *es-Sûratu'l-fenniyye fi'l-Mufaddaliyyât enmâduhâ ve mevdûâ tuhâ ve masâdiruhâ ve simâtüha'l-fenniyye*. Medine: el-Câmiatu'l-İslâmiyye, 1425/2004.
- Cündî, Ali. *Fî Târîhi'l-edebi'l-câhilî*. Kahire: Dâru't-Turâs, 1. Basım, 1412/1991.
- Çalkılıç, Cengiz. *Zürümme ve Dîvân'ının İncelenmesi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- ed-Dabbî, el-Mufaddal b. Muhammed b. Ya'lâ b. Sâlim. *el-Mufaddaliyyât*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir, 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Dârü'l-Maârif, 6. Basım, ts.
- ed-Dabbî, el-Mufaddal b. Muhammed b. Ya'lâ b. Sâlim. *el-Mufaddaliyyât*. thk. Ebû Bekr 'Amr Dâğistâni el-Medenî. Mısır: Matbaatu't-Tekaddüm, 1. Basım, 1324/1906.
- ed-Dabbî, el-Mufaddal b. Muhammed b. Ya'lâ b. Sâlim. *el-Mufaddaliyyât*. thk. Hasan es-Sendûbî. Mısır: el-Mektebetu't-Ticâriyyetu'l-Kübrâ, 1. Basım, 1345/1926.
- ed-Dabbî, el-Mufaddal b. Muhammed b. Ya'lâ b. Sâlim. *el-Mufaddaliyyât*. thk. Ömer Fârûk et-Tabbâ'. Beyrut: Şirketu Dâru'l-Erkam b. Ebî'l-Erkam, 1. Basım, 1419/1998.
- Dayf, Şevki. *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*. Kahire : Dârü'l-Maârif, 1960-1995.
- Derviş, Haşim Mahmud Haşim. *eş-Şart fi'l-mufaddaliyyât: dirase nahviyye dilaliyye*. Mısır: Benî Suveyf Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015.
- Derviş, Muhammed Salah Muhammed Yusuf. *el-'Udûl fi'l-Mufaddaliyyât: dirase nahviyye dilaliyye*. Mısır: Benha Üniversitesi, Doktora Tezi, 2018.
- Durmuş, İsmail. "Mesel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/293-297. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.
- Ebû Bekir ez-Zubeydî, Muhammed b. el-Hasen b. 'Abdillâh b. Mezhic. *Tabakâtu'n-nahviyyîn ve'l-lugaviyyîn*. thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm. Kahire: y.y., 2. Basım, 1954.
- Ebû Hilâl el-'Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. 'Abdullâh. *es-Sinâ'ateyn*. thk. 'Alî Muhammed el-Bicâvî. Beyrut: el-Mektebetu'l-Unsuriyye, 1419.

- Ebû Temmâm, Habîb b. Evs b. el-Hâris et-Tâ'î. *Kitâbu'l-vahşiyat = el-Hamâsetü'l-s-sugra*. thk. Abdülazîz Abdülazîz el-Meymeni, Mahmûd Muhammed Şakir. Kahire: Dârü'l-Maârif, 1963.
- Ebû Zeyd el-Ensârî, Ebû Zeyd Sa'îd b. Evs. *en-Nevâdir fi'l-luğa*. thk. Muhammed 'Abdulkâdir Ahmed. b.y.: y.y., 1401/1981.
- Ebû Zeyd el-Kureşî, Ebû Zeyd Muhammed b. Ebî'l-Hattâb el-Kureşî. *Cemheretu eş'âri'l-'Arab*. thk. 'Ali Muhammed el-Bicâdî. Kahire: Dâru Nehdati Mısır, 1967.
- Ebû 'Ubeyd el-Bekrî, Ebû 'Ubeyd 'Abdullâh b. Abdil'azîz el-Endelusî. *Kitâbu zeyli'l-emâlî ve'n-nevâdir*. Kahire: Matba'atu Dâri'l-Kutubi'l-Mısriyye, 2. Basım, 1344/1926.
- Ebû'l-Berakât el-'Enbârî, Ebû'l-Berakât 'Abdurrahmân b. Muhammed b. 'Ubeydillâh el-Ensârî Kemâluddîn. *Nuzhetu'l-elibbâ' fi tabakâti'l-udebâ'*. thk. İbrâhîm es-Sâmerrâ'î. Zerkâ/Ürdün: Mektebetu'l-Menâr, 1405/1985.
- Ebû'l-Ferec el-İsfehânî, 'Alî b. el-Huseyn b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî. *Mekâtilu't-tâlibiyîn*. thk. es-Seyyid Ahmed Sakr. Beyrut: y.y., ts.
- Elmalî, Hüseyin. "Ebû Zeyd el-Ensârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/270-271. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Elmalî, Hüseyin. "el-Mufaddaliyyât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/365-366. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Elmalî, Hüseyin. "Mufaddal ed-Dabbî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/362-363. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- el-Enbârî, Kâsım b. Muhammed. *Divânu'l-Mufaddaliyyât me'a şerh vâfir li Ebî Muhammad el-Kâsım b. Muhammad b. Beşşâr el-Enbârî*. thk. Charles James Lyall. Beyrut: Matbaatu'l-Âbâ el-Yesu'îyîn, 1920.
- Ergin, Mehmet Cevat. "Kûfeli Dilci el-Mufaddal ed-Dabbî ve Kitâbu'l-Emsâl'ı". *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBArD)* XVI/32 (2018), 67-88.
- Eşnandani, Ebû Osman Sa'îd b Harun. *Kitâbu Meâni's-ş-şir*. Beyrut : Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1988.
- el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî. *Tehzîbu'l-luğa*. thk. Muhammed 'Avd Mir'ab. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâşî'l-'Arabî, 2001.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî. *Me'âni'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Yusuf vd. Mısır: Dâru'l-Mısriyye, ts.
- Ferrûh, Ömer. *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1401/1981.
- Guneymât, Zeyd Mahmud. *en-Nüza'tu'l-insâniyye fi'l-Mufaddaliyyât*. Sudan: Nileyn Üniversitesi, Doktora Tezi, 2002.
- el-Hâlidîyyân, Ebû Bekr el-Muhammed b. Hâşim el-Hâlidî Ebû 'Osmân Sa'îd b. Hâşim el-Hâlidî. *Hamâsetu'l-Hâlidîyyîn bi'l-Eşbâh ve'n-Nezâir min Eş'âri'l-Mutekaddimîn ve'l-Câhliyyîn ve'l-Muhadramîn*. thk. Muhammed 'Alî Dakke. Suriye: Vezâratu's-Sekâfe, 1416/1995.
- Hamza el-İsfehânî, Hamza b. el-Hasen. *et-Tenbîh 'alâ hudûsi't-tashîf*. thk. Muhammed Es'ad Talas. Beyrut: y.y., 1412/1992.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. 'Alî b. Sâbit el-Bağdâdî. *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşâr Avvâd Ma'rûf. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Çarbi'l-İslâmî, 1422/2002.
- İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Dureyd el-Ezdî. *Cemheretu'l-luğa*. thk. Remzî Munîr Ba'lebekkî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1408/1987.
- İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Fâris el-Kazvînî. *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*. thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. 6 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1399/1979.
- İbn Hacer el-'Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. 'Alî b. Muhammed el-'Askalânî. *Lisânu'l-mîzân*. thk. Dâiratu'l-Ma'ârifî'n-Nizâmiyye. 7 Cilt. Beyrut: Muessesetu'l-A'lemî, 1390/1971.
- İbn Hacer el-'Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. 'Alî b. Muhammed el-'Askalânî. *Tehzîbu't-Tehzîb*. 12 Cilt. Hindistan: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-'Osmâniyye, 1326/1908.

- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed. *Divânu'l-mübtede' ve'l-haber fî eyyâmî'l-Arab ve'l-acem ve'l-berber ve min âsirihim min zevî's-şeni'l-ekber*. thk. Halîl Şehâde. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1988.
- İbn Hallikân, Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-İrbilî. *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân*. thk. İhsân 'Abbâs. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1391/1971-1415/1994.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed 'Alî b. Ahmed el-Endelusî. *Cemheretu Ensâbi'l-Arab*. Beyrut: y.y., 1403/1983.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe Dîneverî. *eş-Şî'r ve's-şu'arâ'*. 2 Cilt. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1423.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *el-Me'ânî'l-Kebîr fî Ebyâti'l-Me'ânî*. thk. Sâlim el-Kerenkevî v.dğr. 3 Cilt. Haydarabad: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-'Osmâniyye, 1368/1949.
- İbn Sellâm el-Cumahî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Sellâm. *Tabakâtu fuhûli's-şu'arâ'*. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir. 2 Cilt. Cidde: Dârü'l-Medenî, ts.
- İbn 'Ufûr, Ebû'l-Hasen Alî b. Mü'min b. Muhammed b. Alî el-Hadramî el-İşbilî. *el-Mukarrib ve ma'ahu musulu'l-Mukarrib*. thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavvaz. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1. Basım, 1418/1998.
- İbn 'Abdilhâdî, Muhammed b. Ahmed b. 'Abdilhâdî ed-Dimeskî. *Tabakâtu 'ulemâ'î'l-hadîs*. thk. Ekrem el-Bûşî, İbrâhîm ez-Zeybek. 4 Cilt. Beyrut: y.y., 1417/1996.
- İbnu'n-Nedîm, Ebû'l-Ferec Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-Verrâk el-Bağdâdî. *el-Fihrist*. thk. İbrahim Ramadân. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1417/1997.
- İbnu'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn b. el-Cezerî Muhammed. *Ğâyetu'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ'*. 3 Cilt. Bergstraesser: Mektebetu İbn Teymiyye, 1351/1932.
- el-İsfahânî, Ebû Bekr Muhammed b. Dâvûd b. Alî. *ez-Zehre*. thk. İbrâhîm es-Sâmerrâî. Ürdün: Mektebetu'l-Menâr, 2. Basım, 1406/1985.
- İsfehânî, Ebû'l-Ferec Alî el-. *Kitâbu'l-Eğânî*. thk. İhsân Abbâs vd. Beyrut: Dârü's-Sâdır, 2008.
- Karaarslan, Nasuhi Ünal. "Şair". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/298-301. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Karnî, Abdullah b. Nâsır b. Muhammed el-. *Şerhu'l-Mufaddaliyyât li'l-imâmi'l-'allâmeti'l-habri'l-fehhâme Ebî 'Alî Ahmed b. Muhammed b. el-Hasen el-Merzûkî el-müteveffâ senete 421 h: el-kısmu'l-evvel: dirâse ve tahkîk*. Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 1993.
- Katamiş, Abdulmecîd. *el-Emsâlu'l-'arabiyye*. Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1. Basım, 1408/1988.
- el-Kıftî, Ebû'l-Hasan 'Alî b. Yûsuf el-Kıftî. *İnbâhu'r-ruvât 'alâ 'enbâhi'n-nuhât*. thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm. 4 Cilt. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, 1406/1982.
- Kılıç, Hulusi. "Ebû Amr eş-Şeybânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/98-99. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Lugavî, Ebû't-Tayyib Abdulvâhid b. Alî el-Halebî el-. *Merâtibu'n-nahviyyîn*. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1430/2009.
- Lyall, Charles James. "İntroduction". *The Mufaddaliyat an Anthology of Ancient Arabian Odes*. Oxford: The Clarendon Press, 1918.
- Mekkî, Tahir Ahmed. *Dirâse fî masâdiri'l-edeb*. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, 8. Basım, 1419/1999.
- Mufaddal ed-Dabbî, el-Mufaddal b. Muhammed b. Ya'lâ b. Sâlim. *Emsâlu'l-Arab*. thk. İhsân 'Abbâs. Beyrut: Dârü'r-Ra'idi'l-'Arabî, 1983.
- Özavşar, Mehmet Emin. "Simâk b. Harb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/209-210. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

- Sâlih, Muhammed Necîb. *el-İstisnâ fi şî'ri'l-Mufaddaliyyât*. Sudan: Nileyn Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- es-Sem'ânî, Ebû Sa'd 'Abdulkerîm b. Muhammed b. Manûr el-Mervezî. *el-Ensâb*. thk. 'Abdurrahman b. Yahyâ. 13 Cilt. Haydarabad: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-'Osmâniyye, 1382/1962.
- es-Sendûbî, Hasan. "Mukaddime". *el-Mufaddaliyyât*. Mısır: el-Mektebetu't-Ticâriyyetu'l-Kübrâ, 1. Basım, 1345/1926.
- es-Seyyid, Hâzım Muhammed Abulmumin. *Şî'ru'l-hamâse fi'l-Mufaddaliyyât: dirase mevduiyye fenniyye*. Mısır: İskenderiye Üniversitesi, Doktora Tezi, 2016.
- Seyyid, Muhammed Sâlih. *er-Rabd ff dîvânî'l-Mufaddaliyyât: dirase lugaviyye*. Mısır: Kahire Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr 'Amr b. 'Osmân b. Kanber el-Hârisî. *el-Kitâb*. thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. 4 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1408/1988.
- es-Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-Müzhir ff 'ulûmi'l-luğa ve envâ'ihâ*. thk. Fuâd 'Alî Mansûr. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1998.
- Şâkir, Ahmed Muhammed - Hârûn, 'Abdusselâm Muhammed. "Mukaddime". *el-Mufaddaliyyât*. Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.
- Tanriverdi, Eyyüp. "Arap Cemreleri". *Şarkiyat Mecmuası* 26 (24 Nisan 2016), 127-155.
- et-Tebrîzî, Ebû Zekerîyyâ el-Hatîb Yahyâ b. Ali b. Muhammed. *Şerhu ihtiyârâti'l-Mufaddal*. thk. Fahreddin Kabave. Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1407/1987.
- et-Tebrîzî, Ebû Zekerîyyâ el-Hatîb Yahyâ b. Ali b. Muhammed. *Şerhu'l-Mufaddaliyyât*. thk. Ali Muhammed Bicâvî. Kahire: Nahda Mısır li't-Tab'i ve'n-Neşr, 1397/1977.
- Temmam, Habib b Evs b el-Haris et-Tai Ebû. *Dîvanu'l-hamase*. Irak: Dâru'r-Reşid, 1980.
- Tüccar, Zülfikar. "İbn Sellâm el-Cumahî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/312-313. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Useylî, Vedâd Kemal İbrahim. *Muhtârâtu'l-Mufaddal ed-Dabbî: dirâse tahlîliyye nakdiyye*. Sudan: Ümmü Derman İslam Üniversitesi, Doktora Tezi, 2007.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû 'Abdullâh Yâkût b. 'Abdullâh er-Rûmî. *Mu'cemu'l-'udebâ = İrşâdu'l-erîb 'ilâ ma'rifeti'l-edîb*. thk. İhsân 'Abbâs. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1414/1993.
- Yusuf, Muhammed Yusuf Muhammed. *el-Hâl fi'l-Mufaddaliyyât: dirâse nahviyye tahlîliyye tatbîkiyye*. Sudan: Ümmü Derman İslam Üniversitesi, Doktora Tezi, 2009.
- ez-Zeccâcî, Ebû'l-Kâsım 'Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî. *el-Emâlî*. thk. 'Abdusselâm Hârûn. Beyrut: y.y., 1407/1987.
- ez-Zeccâcî, Ebû'l-Kâsım 'Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî. *Mecâlisu'l-'ulemâ*. thk. Abdusselâm Muhammed Harûn. Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 2. Basım, 1403/1983.
- ez-Zehebî, Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. 'Osmân. *Mizânu'l-i'tidâl ff nakdi'r-ricâl*. thk. 'Alî Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963.
- ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. 'Amr. *Esâsu'l-belâğa*. thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sevd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. 'Amr. *Rebî'u'l-ebâr ve nusûsu'l-ahyâr*. 5 Cilt. Beyrut: Muesseseti'l-'Alemî, 1412.